

ΤΟΠΙΚΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ “ΠΤΩΣΗ” ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ*

ΔΗΜΗΤΡΑ ΘΕΟΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΝΤΟΥ

The aim of this paper is the diachronic examination of the locative adverbs in their prepositional function and, more precisely, their twofold subcategorization frame: DP_{gen} / PP. My aim is to show the following:

(a) PP in complement position corresponds structurally and functionally to DP; both complement types constitute a twofold realization of the 'genitive'.

(b) The gradual increase of the analytic types is related to the tendency for explicit realization of the functions expressed by the genitive (locative/ablative), given the semantically opaque character of this case in the structures under consideration.

1. Εισαγωγή

1.1. Προβλήματα - στόχος

Αντικείμενο της μελέτης αυτής αποτελεί η διαχρονική εξέταση των τοπικών επιρρημάτων (ΕΠΡΡ_{τοπ}, τοπικά) της Ελληνικής σε λειτουργία προθέσεων¹

* Η μελέτη αυτή σε μια πρώτη μορφή της αποτέλεσε ανακοίνωση στη 16η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του ΑΠΘ (Μάιος 1995). Ευχαριστώ θερμά τις συναδέλφους Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου, Α. Μόζερ και Κ. Νικηφορίδου για τις συζητήσεις που είχαμε πάνω σε θέματα της μελέτης καθώς και για τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις και τα σχόλιά τους. Επίσης ευχαριστώ θερμά την Δρ Α. Αλεξιάδου και την Δρ Ε. Αναγνωστοπούλου για τις θεωρητικές επισημάνσεις τους σε σχέση κυρίως με τη μετασημασιολογική ανάλυση. Για τυχόν λάθη, παραλείψεις κλπ. η ευθύνη είναι αποκλειστικά δική μου.

1. Οι περιπτώσεις αυτές, κυρίως όταν ακολουθούνται από ΠΡΟΘΦΡ, χαρακτηρίζονται ως σύνθετες προθέσεις (Θεοφανοπούλου-Κοντού 1992, 1995α όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία). Τυπικό κριτήριο της προθετικής λειτουργίας του επιρρηματος είναι η παρουσία συμπληρώματος (ΟΦ_{γεν} / ΠΡΟΘΦΡ). Περιπτώσεις επιρρημάτων που απαντούν μόνο τους σε διάφορες θέσεις της πρότασης δεν με απασχολούν εδώ:

1. τα λέει όλα απομέσα. Τίποτε απέξω
2. έμεινε πίσω στα μαθηματικά

Οι περιπτώσεις αυτές, εν τούτοις, μπορούν να ερμηνευθούν ως παραδείγματα με μηδενικό συμπλήρωμα (Koopman 1993).

2 Δημητρα Θεοφανοπούλου - Κοντού

και πιο συγκεκριμένα η διττή τους υποκατηγοριοποίηση: $\text{ΟΦ}_{\gamma\epsilon\nu.}/\text{ΠΡΟΘΦΡ}^2$.

Παραθέτω χαρακτηριστικές περιπτώσεις επιρρημάτων που πρόκειται να με απασχολήσουν από τις διάφορες φάσεις της Ελληνικής³:

ΑΕ

- 1α. ἄνω, ἄνωθεν, ἑκάς, τῆλε κλπ. + $\text{ΟΦ}_{\gamma\epsilon\nu.}$
β. ἑκάς, νόσφιν, τῆλε + ἀπό_{γην.}, μέχρι, ἄχρι εἰς + $\text{ΟΦ}_{\alpha\iota\tau.}$
(Schwyzer & Debrunner 1950: 533-553)

ΜΕ

- 2α. πανταχοῦ, οὐδαμοῦ, εἴσω, ἔμπροσθεν + $\text{ΟΦ}_{\gamma\epsilon\nu.}$
β. ἄνω, ἐν + $\text{ΟΦ}_{\delta\omicron\tau.}$, ἔσω + $\text{ΟΦ}_{\delta\omicron\tau.}$, ἄντικρυς εἰς + $\text{ΟΦ}_{\alpha\iota\tau.}$
(Jannaris 1897: 337)

ΝΕ

3. μέσα, ἔξω, μακριά, κοντά, πίσω, μπρος, κλπ.+από/ σε
(Θεοφανοπούλου-Κοντού 1992, 1995α)

Το γενικότερο θέμα της διαχρονικής διτυπίας $\text{ΟΦ}_{\gamma\epsilon\nu.}/\text{ΠΡΟΘΦΡ}$, με τα επιρρήματα, εν προκειμένω τα τοπικά, σε λειτουργία πρόθεσης, δεν έχει αντιμετωπιστεί συστηματικά στη βιβλιογραφία. Στις σχετικές αναφορές που βρίσκει κανείς στις ιστορικές γραμματικές της Ελληνικής και σε ειδικές μελέτες που αναφέρονται στη διαχρονική πορεία της γενικής καθώς και στη μελέτη των προθέσεων το θέμα συνδέεται κυρίως με τη βαθμιαία υποχώρηση της γενικής (Χατζιδάκις 1915: 374, Jannaris 1897: 337, Νάκας 1987: 20, σημ.13, Tsamadou 1984, Σετάτος 1995). Δεν εξετάζονται όμως πάντοτε συστηματικά στις ανωτέρω μελέτες οι όροι που ρυθμίζουν την εναλλαγή $\text{ΟΦ}_{\gamma\epsilon\nu.}/\text{ΠΡΟΘΦΡ}$ με τα επιρρήματα τόπου, διαχρονικά, ούτε προσδιορίζονται οι λόγοι (δομικοί- λειτουργικοί) που συντελούν στην επικράτηση των προθετικών εκφορών. Αντιθέτως, η σύνταξη των επιρρημάτων στη Νέα Ελληνική ($\text{ΠΡΟΘΦΡ}/\text{ΟΦ}_{\gamma\epsilon\nu.}/\text{κλιτ.}_{\gamma\epsilon\nu.}$) έχει αποτελέσει, τα τελευταία χρόνια,

-
2. Η περίπτωση της σταθερής παρουσίας της γενικής με τα κλιτικά (από την Κοινή κ.εξ.) δεν θα με απασχολήσει εδώ. Για την περίπτωση στη Νέα Ελληνική βλ. Theophanopoulou-Kontou 1995β.
3. Οι διάφορες ιστορικές φάσεις της Ελληνικής δηλώνονται με τις βραχυγραφίες ΑΕ (=Αρχαία Ελληνική), ΜΕ (=Μεσαιωνική Ελληνική) και ΝΕ (=Νέα Ελληνική). Με τον όρο Μεσαιωνική Ελληνική αναφερόμαστε σε δεδομένα 6ου-15ου αι., κατά την επικρατούσα άποψη, διακρίνοντας δύο υποπεριόδους: την Πρώιμη Μεσαιωνική ή Βυζαντινή (6ος-11ος αι.) και την Όψιμη (12ος-15ος). Η αναφορά ενδεικτικών παραδειγμάτων από την Υστεροβυζαντινή/ Πρώιμη Νεοελληνική (16ος κ.εξ.) αποσκοπεί στην ενίσχυση των συμπερασμάτων μου σχετικά με τις παρατηρούμενες τάσεις της γλώσσας. Προβλήματα οριοθέτησης των διαφόρων περιόδων και υποπεριοδών καθώς και το θέμα της έναρξης της ΝΕ δεν με απασχολούν εδώ.

αντικείμενο μετασχηματιστικής ανάλυσης στα πλαίσια της μελέτης των προθέσεων, χωρίς να υπάρχει όμως συμφωνία απόψεων σχετικά με τη δομή και τον χαρακτηρισμό των ΠΡΟΘΦΡ ("αφηρημένη" πτώση, Dimitriadis 1994, Φύκιας 1994, Προθετικό συμπλήρωμα του επιρροήματος, Fries 1988) αλλά και με τη λειτουργία των προθέσεων (πτωτικός ή θεματικός δείκτης, Karanassios 1992).

Στα πλαίσια διερεύνησης των προθετικών φράσεων της ΝΕ (Θεοφανοπούλου-Κοντού 1992, 1994, 1995), το θέμα της εναλλαγής ΠΡΟΘΦΡ/ κλιτικό_{γεν.} με τα τοπικά επιρροήματα, έναντι της σταθερής απουσίας ΟΦ_{γεν.} (πρβλ. *μένει μακριά από μένα / μακριά μου *μακριά μένα*) με απασχόλησε πρόσφατα (Theorphanopoulou-Kontou 1995β), τα δε συμπεράσματα από την εξέταση των δεδομένων μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Η πρόθεση στο ανωτέρω δομικό σχήμα δεν συνιστά απλώς πτωτικό δείκτη, ικανό να χαρακτηρίσει πτωτικά την ΟΦ (δομική πτώση)⁴, σύμφωνα με τα συγχρονικά κριτήρια. Λειτουργεί επί πλέον ως φορέας συγκεκριμένου θεματικού ρόλου⁵, ανάλογου προς τα λεξικά χαρακτηριστικά της πρόθεσης (*από / σε*). Η σύνταξη των επιρροήματων αυτών με προθετική φράση επιτρέπει εκπεφρασμένη δήλωση της σχέσης μεταξύ τοπικού επιρροήματος και συμπληρώματος (explicit θ-role), γεγονός που δεν ήταν πάντοτε δυνατόν να επιτευχθεί με τη γενική (εγγενής δήλωση του θ-ρόλου). Αντίστοιχο φαινόμενο έχει παρατηρηθεί σε άλλες περιπτώσεις (έμμεσο αντικείμενο, γενική της "ιδιότητας", κλπ.) στις οποίες υπάρχει η τάση επίδοσης της αναλυτικής εκφοράς έναντι της ΟΦ_{γεν.}.

Αντιθέτως, η σταθερή παρουσία γενικής με τα κλιτικά στη ΝΕ είναι δυνα-

-
4. Σύμφωνα με τη θεωρία της πτώσης στο πρότυπο της Κυβέρνησης και Αναφορικής Σύνδεσης (Chomsky 1981) οι πτώσεις χαρακτηρίζονται ως δομικές (structural) και εγγενείς (inherent). Οι μεν δομικές καθορίζονται από τη θέση της ΟΦ στο δέντρο, ενώ οι εγγενείς συνδέονται με συγκεκριμένη λειτουργία της πτώσης της ΟΦ που είναι ανεξάρτητη από τη θέση της στο δέντρο. Η συγκεκριμένη λειτουργία ονομάζεται στη θεωρία θεματικός ρόλος (θ-role). Βλ. σημ. 5.
 5. Με τον όρο "θεματικός ρόλος" ή θ-ρόλος αναφερόμαστε στον σημασιολογικό ρόλο ή σημασιολογική λειτουργία (Δράστης, Δέκτης, Όργανο, Θέμα κλπ.) που πληροί ένας οργανικός όρος της πρότασης (όρισμα). Οι θεματικοί ρόλοι που δηλώνουν τα ορίσματα ενός κατηγορήματος καθορίζονται σύμφωνα με τις αρχές της θεωρίας από τη θεματική δομή του κατηγορήματος η οποία ρυθμίζει όχι μόνον ποιους θεματικούς ρόλους διαθέτει η λέξη, αλλά και πώς πρέπει να πραγματοποιηθούν. Ενδεικτικά για το θέμα της θ-θεωρίας βλ. Williams 1994 όπου περαιτέρω βιβλιογραφία. Για περιπτώσεις της ΝΕ βλ. επίσης Φιλιππάκη-Warburton 1992: 218 κ.εξ. και Catsimali 1990. Στην περίπτωση μας το ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} προσδίδει τον αντίστοιχο θ-ρόλο στην ΟΦ (απομάκρυνση, κατεύθυνση σε/ από, στάση). Η γενική ως εγγενής πτώση είναι παράλληλα φορέας του θεματικού αυτού ρόλου. Στην περίπτωση των ΠΡΟΘΦΡ δημιουργούνται περισσότερα προβλήματα για τα οποία θα γίνει λόγος παρακάτω.

τόν να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα της εσωτερικής δομής της κατηγορίας που ρυθμίζει την παρουσία/ απουσία προθετικών συμπληρωμάτων (Cardinaletti & Starke 1995).

Παρά τις ανωτέρω διαπιστώσεις που στηρίχτηκαν σε μεγάλο βαθμό στην ανάλυση ΝΕ δεδομένων η αναφορά στη διαχρονική σύνταξη των επιρρημάτων αυτών σε συνδυασμό με παράλληλη αναφορά στην εξέλιξη της γενικής δημιουργεί ορισμένα επί πλέον ερωτήματα που οδηγούν στην ανάγκη μιας γενικότερης διαχρονικής θεώρησης της δομής. Τα ερωτήματα αυτά συνοψίζονται στα εξής:

(i) Πώς ερμηνεύεται η εμφάνιση προθετικών συμπληρωμάτων με τα επιρρήματα τόπου ήδη στην ΑΕ και ποιος ο ρόλος των προθέσεων αυτών:

4. τούς δὲ ἐδίωξαν μέχρι εἰς τὸ στρατόπεδον (Ξεν. Ἀνάβ. 6.4.27)
5. ἑκάς δ' ἀπὸ τείχεος εἶμεν (Σ 256)

Το ερώτημα είναι εύλογο αν πρωταρχικός παράγοντας για την εμφάνιση και περαιτέρω επικράτηση των ΠΡΟΘΦΡ στις ανωτέρω δομές θεωρηθεί αποκλειστικά και μόνον η βαθμιαία υποχώρηση της γενικής (Χατζιδάκις 1915: 374). Και τούτο διότι οι μαρτυρούμενες διτυπίες στα δεδομένα της ΑΕ, όταν δεν υπήρχαν δείγματα υποχώρησης της γενικής, καθιστούν προβληματική την παραπάνω διαπίστωση.

(ii) Ποια η σχέση (δομική / λειτουργική) μεταξύ των προθετικών συμπληρωμάτων που απαντούν με τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} (και όχι μόνον) μεταξύ της ΑΕ και της ΝΕ.

(iii) Ποιοι ειδικοί λόγοι, αν υπάρχουν, συντελούν στη γενίκευση των ΠΡΟΘΦΡ με τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} στη ΝΕ, αποκλειόμενης εντελώς της ΟΦ_{γεν.}:

6. ζει μακριά από τους δικούς του
7. *ζει μακριά των δικών του

(iv) Ποιοι παράγοντες, τέλος, ρυθμίζουν τον/ τους τρόπους αναλυτικής εκφοράς της γενικής. Αναφέρομαι σε περιπτώσεις διτυπιών (δήλωση εμμέσου αντικειμένου, παραδείγματα γενικής της ιδιότητας κλπ.), αλλά και σε περιπτώσεις όπου η αντικατάσταση της γενικής με αναλυτική εκφορά (παραδείγματα γενικής κτητικής, αντικειμενικής) οδηγεί σε δομές αντιγραμματικές.

8. το έδωσα στον Γιάννη/ του Γιάννη
9. το σπίτι του παππού/ *από/ *για/ *σε τον παππού

Με αφετηρία τα ερωτήματα αυτά θα προσπαθήσω να δείξω εδώ ότι:

(α) Οι ΠΡΟΘΦΡ σε λειτουργία συμπληρώματος των ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} αντιστοιχούν δομικά και λειτουργικά στις ΟΦ_{γεν.}. Τα δύο σχήματα συνιστούν δύο τρόπους πραγμάτωσης της ίδιας "πτώσης" (γενικής), αναγόμενα σε κοινό δομικό σχήμα, στον φραστικό δείκτη της "ΟΦ".

(β) Η βαθμιαία επίδοση των αναλυτικών εκφορών είναι αποτέλεσμα της τάσης για ρητή/εκπεφρασμένη δήλωση της λειτουργίας της γενικής στο συγκεκριμένο περιβάλλον λόγω της αδιαφάνειας που παρουσιάζει ο πτωτικός αυτός τύπος ως προς τη συγκεκριμένη σημασία ("τοπική/αφαιρετική")⁶.

Οι ανωτέρω θέσεις που αποτελούν την υπόθεση εργασίας της όλης μελέτης θα τεκμηριωθούν κατά την πραγμάτευση με την παράλληλη αναφορά στα εξής θέματα:

(i) Στη σημασιολογική εξέλιξη της γενικής ("εγγενούς" πτώσης) με αναφορά στους παράγοντες που προσδιορίζουν τα διάφορα στάδια της εξέλιξης της (βαθμιαία επανερμηνεία της γενικής- συμπληρώματος, προσπάθεια ρητής δήλωσης των ποικίλων τοπικών σχέσεων: στάσης, κατεύθυνσης σε/ από) με τη χρήση προθετικών εκφορών.

(ii) Στην ανάλυση της δομής και λειτουργίας των ΠΡΟΘΦΡ συμπληρωμάτων του ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} και των κριτηρίων που συνηγορούν υπέρ της δυνατότητας αναγωγής τους σε κοινό δομικό σχήμα με την ΟΦ_{γεν.}. Το θέμα συνδέεται με την υιοθέτηση διευρυμένου φραστικού δείκτη της ΟΦ⁷ και ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ανάλυση των συγκεκριμένων δομών (ΠΡΟΘΦΡ, ΟΦ_{γεν.}, κλιτ._{γεν.}) που ανάγονται στο σχήμα αυτό (Koopman 1993, van Riemsdijk 1990, Starke 1993).

Θα αναφερθώ, τέλος, στον ρόλο που παίζει η λεξική σημασία των λειτουργικών προθέσεων⁸ σε/ από στην επίδοση των προθετικών εκφορών με τα τοπικά.

-
6. Η Ε. Αναγνωστοπούλου (προσ. επικ.) πολύ σωστά επισημαίνει ότι η βαθμιαία επίδοση των αναλυτικών εκφορών στα ΝΕ θα μπορούσε επίσης να συσχετιστεί με το ότι η γενική με ΡΦ και ΠΡΟΘΦΡ (όχι με ΟΦ) δηλώνει εξ ολοκλήρου το [+ έμφ.] ενώ στην ΑΕ μπορούσε να δηλώσει και το [- έμφ.]. Η διαπίστωση αυτή είναι πολύ ενδιαφέρουσα και απαιτείται διερεύνηση και προς αυτή την κατεύθυνση.
 7. Η ΟΦ, κατά τα σύγχρονα πρότυπα ανάλυσης που ανάγονται στον Abney (1987), εγγλείεται σε λειτουργική κατηγορία (DP=Definite Phrase, ελλην. Φρ Αρθ ή Α" με κεφαλή το Αρθρο=A, κατά την ανάλυση της Σταύρου. Βλ. Hoogrocks & Stavrou 1987, και Stavrou 1996, όπου και περαιτέρω βιβλιογραφία). Επίσης Karanassios 1992. Μεταξύ των επί μέρους θεμάτων που απασχολούν τους ερευνητές σημειώνω τον αριθμό, το είδος, το περιεχόμενο και την ιεραρχική διάταξη των αναγκαίων λειτουργικών κατηγοριών, αλλά και τη θέση των ποικίλων προσδιορισμών του ονόματος. Περαιτέρω διεύρυνση της "ΟΦ" με ονοματικό συμπληρωματικό δείκτη (ΣΔ) που οριοθετεί τη διευρυμένη δομή της (CP_n = ΣΦ, ήτοι Φράση Συμπληρώματος), όπως ακριβώς συμβαίνει με την Πρόταση, προτείνεται από τον Starke 1993 και τους Cardinaletti & Starke 1995: 28 κ.εξ. Το θέμα θα μας απασχολήσει παρακάτω.
 8. Για τη διαφοροποίηση μεταξύ λεξικών και λειτουργικών (functional) ή γραμματικών προθέσεων βλ. παρακάτω.

1.2. Γενικά μεθοδολογικά

Η ανάλυσή μου ως προς τη διαχρονική εξέλιξη της γενικής στηρίζεται στις εξής γενικές αρχές:

(i) Η διαχρονική προσέγγιση των γλωσσικών φαινομένων προϋποθέτει δυναμική θεώρηση της γλώσσας (Aitchison 1991², MacMahon 1994, Κακριδή-Ferrari & Χειλά-Μαροκοπούλου 1996) και ένα πλαίσιο ανάλυσης στο οποίο ενδοσυστηματικοί κυρίως παράγοντες (ποικιλία τύπων, μορφοφωνηματικές εναλλαγές, διτυπίες) παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην αλλαγή.

(ii) Η επίδοση/επικράτηση μιας αλλαγής θεωρείται μεταξύ άλλων ως αποτέλεσμα ενδογενούς "ασάφειας"⁹ του συστήματος (Lightfoot 1979) ως προς το συγκεκριμένο φαινόμενο. Παρόμοια "προβληματική σχέση" μεταξύ του γλωσσικού συστήματος και των ποικίλων πραγματώσεών του είναι δυνατόν να οδηγήσει σε συστηματική επανεργημεία/μετανάλυση δομών και τύπων ή στη βαθμιαία επικράτηση άλλων αντίστοιχων σημασιολογικά ή/και λειτουργικά. Η αντιμετώπιση αυτή προϋποθέτει την προτίμηση της γλώσσας για σαφή/ ρητή απεικόνιση των δομικών/σημασιολογικών σχέσεων. Τάση μεταβολής παρατηρείται όταν η σαφής/ρητή απεικόνιση των συστηματικών σχέσεων διαταράσσεται.

Το συγκεκριμένο θέμα που με απασχολεί εδώ στα πλαίσια ανάλυσης των "συνθέτων" προθέσεων αφορά στη μεταβολή του συστήματος των πτώσεων - πιο συγκεκριμένα στη βαθμιαία υποχώρηση της γενικής με τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} - και στην προσπάθεια καθορισμού των παραγόντων που ρύθμισαν την εξέλιξη αυτή. Η εξέταση περιλαμβάνει δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται γενικά στη διαχρονική αποτύπωση και τα επί μέρους προβλήματα των δεδομένων (2.1.) και στην επισήμανση/ανάλυση των σημασιολογικών παραγόντων που οδήγησαν στην κατίσχυση των ΠΡΟΘΦΡ έναντι της παλαιότερης γενικής (2.2.). Η εξέταση της σημασιολογικής εξέλιξης της γενικής με τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} στηρίζεται σε μεγάλο μέρος στο πρότυπο ανάλυσης της Νικηφορίδου (1991: 149-205).

Στο δεύτερο μέρος επιχειρείται η τυπική ανάλυση των ΠΡΟΘΦΡ με τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} βάσει του Προτύπου της Κυβέρνησης και Αναφορικής Σύνδεσης (Chomsky 1981). Η εξέταση περιλαμβάνει δύο μέρη. Επιχειρείται, κατ' αρχήν, η ανάλυση της δομής και της κατηγοριακής υπόστασης των ΠΡΟΘΦΡ

9. Η "ασάφεια" (Lightfoot 1979) νοείται ως συσκότιση του συστήματος στα διάφορα επίπεδα, αποτέλεσμα μορφοφωολογικών μεταβολών σε διαχρονικό επίπεδο. Προϊόν της αλλαγής αυτής μπορεί να είναι η απλοποίηση της γραμματικής (περιορισμός των ανωμαλιών/ εναλλαγών) ή η δημιουργία νέων σχημάτων/ αντιθέσεων.

με τα τοπικά με την υιοθέτηση διευρυμένης "ΟΦ" στην οποία μπορούν να αναχθούν τα ονοματικά και προθετικά συμπληρώματα των τοπικών (3.1.). Στα πλαίσια του ανωτέρω δομικού σχήματος ερμηνεύεται, στη συνέχεια, η διτυπία $ΟΦ_{\text{γεν.}}/ΠΡΟΘΦ$ ως αποτέλεσμα διττής δυνατότητας πραγμάτωσης της "πτώσης" (3.2.).

Τα δεδομένα, τέλος, στα οποία στηρίχτηκε η ανάλυσή μου προέρχονται από τις παραδοσιακές ιστορικές γραμματικές και μελέτες της Ελληνικής (Schwyzer & Debrunner 1950, Humbert & Kouzoumoulis 1957, Chantraine 1953, Mayser 1934, Jannaris 1897, Psaltes 1913, Browning 1991) όπου και οι παραπομπές. Συστηματική αναφορά/ αποδελτίωση έγινε επίσης στα εξής αντιπροσωπευτικά κείμενα της ΜΕ: Μαλάλας (6ος), Θεοφάνης (9ος), Άσμα του Αρμούρη (9ος) Πτωχοπροδρομικά Ποιήματα (12ος), Διγενής (12ος) καθώς και σε επιλεγμένα κείμενα της Υστεροβυζαντινής/ Πρώιμης Νέας Ελληνικής (Καλλίμαχος και Χρυσορρόη, Χρονικόν του Μορέως).

2. Η σύνταξη των τοπικών επιρρημάτων: ιστορική ανασκόπηση

2.1. Τα δεδομένα: από την Αρχαία στη Νέα Ελληνική

Επιχειρώντας τη συστηματική αποτύπωση της δομής των ακολουθιών $ΕΠΙΡΡ_{\text{τοπ.}}+ΟΦ_{\text{γεν.}}$ και $ΕΠΙΡΡ_{\text{τοπ.}}+ΠΡΟΘ+ΟΦ$, κυρίως δε τον καθορισμό της λειτουργίας του $ΕΠΙΡΡ$ σε σχέση με τα άλλα συστατικά, θα ξεκινήσω από την εξέταση των δεδομένων της ΑΕ, όπου η σύνταξη των τοπικών επιρρημάτων εμφανίζει τη μεγαλύτερη κανονικότητα (συστηματική παρουσία $ΟΦ_{\text{γεν.}}$). Στη συνέχεια θα εξετάσω τις ανωτέρω ακολουθίες στη διαχρονική πορεία της γλώσσας (από την Κοινή και ΜΕ μέχρι τη ΝΕ) επιχειρώντας να προσδιορίσω τους συστηματικούς παράγοντες που σηματοδότησαν τις περαιτέρω εξελίξεις της δομής και τη βαθμιαία κατίσχυση των προθετικών εκφορών.

2.1.1. Αρχαία Ελληνική

Σύμφωνα με τα δεδομένα μας η σύνταξη των τοπικών επιρρημάτων εμφανίζει την εξής κατανομή:

(α) $ΕΠΙΡΡ_{\text{τοπ.}}+ΟΦ_{\text{γεν.}}$

Κατ' αρχήν στα παλαιότερα κείμενα (Όμηρος) η σχέση μεταξύ των δύο συστατικών είναι ιδιαίτερα χαλαρή. Η τάση αυτή ανταποκρίνεται στην ανεξάρτητη χρήση των προθετικών τύπων που χαρακτηρίζει γενικώς τα ομηρικά έπη (Chantraine 1953:146, Humbert & Kouzoumoulis 1957: 286-287). Η

ΟΦ_{γεν.}, ως ανεξάρτητη ΟΦ, δηλώνει γενικά έννοια τοπική ("γενική τοπική"-παλαιότερη χρήση), ενώ η λειτουργία του τοπικού επιρρήματος όταν μαρτυρείται συνίσταται στο να προσδιορίζει/διασαφηνίζει καλύτερα την έννοια της γενικής.

10. ἔνθα καὶ ἔνθ' ἴθυσσε μάχη πεδίω (Ζ 2)
11. ...που αὐτοῦ ἀγρῶν (δ 639)

Κριτήρια υπέρ της ανεξάρτητης/χαλαρής σχέσης των δύο συστατικών αποτελούν τα εξής:

(i) τα συστατικά δεν είναι συνεχόμενα. Το χαρακτηριστικό αυτό απαντά γενικώς στα δεδομένα διαφόρων περιόδων της ΑΕ, απηχεί δε προφανώς τον εγγενή χαρακτήρα των πτώσεων και, κατά συνέπεια, τη μεγαλύτερη ανεξαρτησία των όρων (Catsimali 1990: 262).

(ii) η λειτουργία της γενικής (τοπική/διαίρετική) δεν συμβιβάζεται πάντοτε με τα λεξικά χαρακτηριστικά του επιρρήματος. Αντιθέτως, η σύνδεσή της με το ρήμα κυρίως, όταν δηλώνει κίνηση, είναι περισσότερο πιθανή¹⁰:

12. ἵνα πρήσσωμεν ὁδοῖο (Ω 264)
13. βαθείης ἔκτοθεν αὐλῆς (ι 239)

Στην κατηγορία αυτή θα μπορούσαν να ενταχθούν επίσης ασαφείς περιπτώσεις ως προς τον βαθμό εξάρτησης της ΟΦ_{γεν.} από το επίρρημα (το επίρρημα μπορεί να αποτελέσει μέρος του ρήματος):

14. ἔξω τε χρῶς ἔλκε (Λ 457)

Ο τύπος αυτός της ανεξάρτητης γενικής (γενική τοπική), ήδη περιορισμένης στον Όμηρο σε μεμονωμένα παραδείγματα και σε συγκεκριμένη θέση στον στίχο περιορίζεται βαθμηδόν ακόμη περισσότερο. Παράλληλα επιδίδει η στενότερη σύνδεση της ΟΦ με το τοπικό με δύο δυνατότητες ως προς τη διάταξη των όρων: ΟΦ_{γεν.} – ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} και ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} – ΟΦ_{γεν.} χωρίς, εντούτοις, να κυβερνάται η ΟΦ, υπό την αυστηρή έννοια του όρου, από το ΕΠΙΡΡ, όπως παρατηρείται από την Κοινή και εξής με την επίδοση των δομικών πτώσεων. Ο βαθμός εξάρτησης της ΟΦ από το επίρρημα ποικίλλει και δεν είναι πάντα εύκολα προσδιορίσιμος.

10. Βλ. Chantraine 1953: 58 για την ερμηνεία παραδειγμάτων όπως το 13. Η απόδοση της φράσης ως "dehors, dans le creux de la cour" σημαίνει ότι το αὐλῆς δεν εξαρτάται από το ἔκτοθεν αλλά αποτελεί γενική τοπική.

Η ΟΦ ανάλογα με τη λεξική σημασία του επιρρήματος ισοδυναμεί με αφαιρετική ή με καθαρή γενική. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν επιρρήματα όπως *ἄτερο, ἄτεροθε, ἀπάνευθε, ἐκάς, ἐκτός, ἔξω, τηλόθεν (ἀπο)νόσφιν* κλπ. (Schwyzer & Debrunner 1950: 535-546, Humbert & Kouzμούλης 1957: 311-314):

15. γαίη ἐν ἄλλοδαπῇ ναίει ἀπάνευθε τοκήων (ι 36)
16. ἔχομεν στοναχὰς τηλόθεν οἴκου (Σοφ. Αἷ. 204)
17. στή δ' ἐκτός κλισίης (Ξ 13)

Στη δεύτερη περίπτωση περιλαμβάνονται περιπτώσεις επιρρημάτων όπως: *ποῦ, πῆ, ἴνα, οὐδαμοῦ, πανταχῆ, ἔνδον, ἄγχι, ἄλλοθι, ἀγχοῦ, εἴσω* κλπ. (Schwyzer & Debrunner 1950: 546-552, Humbert & Kouzμούλης 1957: 314-317):

18. πατήρ δ' ἔμὸς ἄλλοθι γαίης ζῶει (β 131)
19. τάχα δ' Ἐκτορος ἄγχι γένοντο (Θ 117)
20. μένειν εἴσω δόμων (Αἰσχ. Ἑπτ. 232)

(β) ΕΠΙΡΡ_{τοπ.}+ΠΡΟΘ+ΟΦ

Η δόμηση των συστατικών είναι ασαφής. Διακρίνουμε τις εξής δυνατότητες:

(i) Το ΕΠΙΡΡ κατ' αρχήν δεν συνδέεται άμεσα με την ΟΦ, αλλά με την ΠΡΟΘΦΡ, και πιο συγκεκριμένα με την ΠΡΟΘ. Η σχέση μεταξύ ΕΠΙΡΡ και ΠΡΟΘ είναι χαλαρή και όχι πάντοτε εύκολα προσδιορίσιμη. Το επίρρημα διασαφηνίζει την πρόθεση ή ορισμένες φορές η ΠΡΟΘΦΡ προσδιορίζει καλύτερα το επίρρημα, κυρίως όταν είναι απροσδιόριστο. Σε πολλά παραδείγματα, από τα παλαιότερα κυρίως κείμενα, τα συστατικά είναι μεταξύ τους ασύνδετα:

21. ἀντικρὺν δὲ δι' ὤμου χάλκεον ἔγχος ἦλθεν (Δ 481)
22. ... τόνδε δ' ἔωμεν
αὐτοῦ ἐνὶ Τροίῃ γέρα πεσσέμεν (Β 236-237)

(ii) Το ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} κυβερνά την ΠΡΟΘΦΡ. Βασικό κριτήριο υπέρ της δόμησης αυτής αποτελούν και οι περιορισμοί υποκατηγοριοποίησης του Ρ το οποίο δέχεται ως συμπλήρωμα την επιρρηματική έκφραση:

23. ἐκάς δ' ἀπὸ τείχεός εἰμεν
24. ...τίη δὲ σὺ νόσφιν ἀπ' ἄλλων

ἦσ' ὀλιγηπελέων; (O 244-245)

25. τοὺς δὲ ἐδίωξαν μέχρι εἰς τὸ στρατόπεδον (Ξεν. Ἐνάβ. 6.4.27.)

Στις περιπτώσεις αυτές η παράλειψη του επιρρήματος θα κατέληγε σε δομές αντιγραμματικές (26) ή θα οδηγούσε σε άλλη λιγότερο εξειδικευμένη σημασία (27) – το *εἰς* σημαίνει απλώς κίνηση προς τόπο, χωρίς όμως αναφορά σε συγκεκριμένο ὄριο:

26. τίη δὲ σὺ *(νόσφιν) ἀπ' ἄλλων ἦσ' ὀλιγηπελέων;

27. τοὺς δὲ ἐδίωξαν (μέχρι) εἰς τὸ στρατόπεδον

Οι προθέσεις που εισάγουν την ΠΡΟΘΦΡ είναι οι *ἀπό, εἰς, ἐς, παρά* κλπ., η δε κατανομή τους ρυθμίζεται από τα λεξικά χαρακτηριστικά του επιρρήματος.

2.1.2. Από την Αλεξανδρινή Κοινή μέχρι τη ΝΕ

Η σύνταξη των τοπικών επιρρημάτων, σύμφωνα με τα δεδομένα, παρουσιάζει την εξής κατανομή:

(α) ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} +ΟΦ_{γεν.}

Η γενική μαρτυρείται ως συμπλήρωμα τοπικών επιρρημάτων όπως *ἄνω, ἄνωθεν, ἀναμεταξύ, ἀντικρυς, ἐγγύς, εἴσω, ἔσω, ἔξωθεν, ἐπάνω, ἀπέξωθεν, ἀπέσω, ἔμπροσθεν, ὀπίσω, κυκλόθεν, ὀμπρός* κλπ. (Jannaris 1897: 33, Sophocles 1887, Κριαράς 1969 κ.εξ., Psaltes 1913: 21-22. Επίσης Mayser 1934: 521-543). Η χρήση της γενικής παραμένει σταθερή κατά την εποχή της Κοινής και την Πρώιμη Βυζαντινή, ενώ υποχωρεί από την Όψιμη Βυζαντινή και την Υστεροβυζαντινή. Η διαφοροποίηση μεταξύ αφαιρετικής και γενικής δεν είναι πλέον εμφανής. Παραθέτω χαρακτηριστικά παραδείγματα:

28. ἀπέναντι τῆς λεγομένης Πάσιτος οἰκίας (Mayser 1934: 538)
29. καὶ τοῦ κηροῦ στάξαντος ἐπάνω τῶν ξύλων (Μαλάλας 467.17)
30. Οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐτὸν ἔσω τῆς αὐλῆς (Μάρκ. 15. 16)
31. τὸ δὲ κατοῦδιν βλέψαντες ἄνωθεν τῆς τραπέζης (Πτωχ. 4. 193)
32. Σαρακηνὸν ὑπάντησαν ἀπέξωθεν τῆς τέντας (Διγενής 67)
33. ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἔξω τοῦ Μακροῦ τείχους (Θεοφάνης 301. 28)
34. ὑποκάτω τῶν δεντρῶν κρυπτόμενος ἀπήγεν (Καλλ. Χρυσ. 893)

(β) ΕΠΙΡΡ_{τοπ.}+ΠΡΟΘ+ΟΦ

Οι προθετικές εκφορές με τα τοπικά είναι λιγότερο συχνές στην Κοινή και την Πρώιμη Μεσαιωνική, ενώ επιδίδουν από την Όψιμη Μεσαιωνική κ.εξ., επικρατώντας τελικά στη ΝΕ. Η λειτουργία των προθέσεων σε σχέση με το επίρρημα είναι πολλές φορές ασαφής. Διακρίνουμε τις εξής περιπτώσεις:

(i) Το επίρρημα προσδιορίζει/ διασαφηνίζει την πρόθεση:

35. Ὁ δὲ Πέτρος ἐκάθητο ἔξω ἐν τῇ αὐλῇ (Ματθ. 26. 69)
36. ἐσφάγη ὁ αὐτὸς Γάιος βασιλεὺς ἔσω ἐν τῷ παλατίῳ (Μαλάλας 245. 22)
37. ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς Λέων πέραν εἰς τὸν Ἅγιον Μάμαντα (ό.π. 372. 14)
38. Καὶ ἐπῆρε τὴν κ' ἐκάτσε τὴν ἀπάνω εἰς τὸ λιθάρι (Διγενής 961)
39. ἐκβαίνει δράκων φοβερός ἔσωθεν ἐκ τοῦ δάσους (Καλλ. Χρυσ. 1284)
40. ἐξέβησαν τὰ ἄλογα ἀπ' ἔσω ἐκ τὰ καράβια (Χρον. Μορ. 1408)

Υπάρχουν επίσης παραδείγματα στα οποία η σχέση μεταξύ επιρρήματος και προθετικής φράσης είναι χαλαρή. Οι περιπτώσεις αυτές συγχέονται με τις προηγούμενες και οπωσδήποτε δεν μπορούν να συσχετιστούν με τις περιπτώσεις εκείνες όπου η ΠΡΟΘΦ "αντικαθιστά" τη γενική.

41. Ἐλαφος ἔκοψε τὴν ὁδὸν διαδραμοῦσα ἔμπροσθεν ἐν μέσω τῶν βασιλέων καὶ τοῦ στρατοῦ (Μαλάλας 98.15)

(ii) Η ΠΡΟΘΦ εκφερόμενη με τις προθέσεις *σέ, εἰς, ἐκ, ἀπό* συμπληρώνει το επίρρημα. Τα μαρτυρούμενα παραδείγματα είναι περιορισμένα και προέρχονται από τις νεότερες κυρίως φάσεις της γραμματείας. Ο τύπος της πρόθεσης εξαρτάται κυρίως από τα λεξικά χαρακτηριστικά του επιρρήματος.

42. Κ' ἔδραμεν ἢ μητέρα τοῦ ἀπέξω ἀπὸ τὸ κάστρον (Διγενής 529)
43. Καὶ ἔμπροσθεν εἰς τὴν τέντα μου βόσκουν εἰς τὸ λειβάδι (ό.π. 1426)
44. ὀμπρός εἰς τὴν Ἅγιαν Σοφίαν ἔστηκεν κίονιν φοβερόν (Χρον. Μορ. 887)

Βασικό κριτήριο υπέρ της δόμησης αυτής αποτελεί το γεγονός ότι η ΠΡΟΘΦΡ εξαρτάται από το επίρρημα, ενώ η σύνδεσή της απευθείας με το ρήμα οδηγεί σε πρόταση αντιγραμματική:

45. Και * (ἔμπροσθεν) εἰς τὴν τέντα μου βόσκουν εἰς τὸ λειβάδι

Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι τα όρια μεταξύ των περιπτώσεων όπου η ΠΡΟΘΦΡ ενισχύεται/ προσδιορίζεται καλύτερα από το επίρρημα και εκείνων όπου η ΠΡΟΘΦΡ αποτελεί το συμπλήρωμα του επιρρηματος δεν είναι πάντα σαφή.

2.1.3. Παρατηρήσεις- σχόλια

Οι παρατηρήσεις μας από τη διαχρονική αποτύπωση των δεδομένων συνοψίζονται στα εξής:

(i) Η διαπίστωση σχετικά με τη δυνατότητα διττής δόμησης της ακολουθίας ΕΠΙΡΡ+ΠΡΟΘ+ΟΦ καθιστά απαραίτητη την επανεξέταση των περιπτώσεων που έχουν γενικώς θεωρηθεί ως αναλυτική εκφορά της γενικής (Jannaris 1897: 337).

(ii) Η παρουσία ήδη από την ΑΕ ΠΡΟΘΦΡ που λειτουργούν ως συμπληρώματα των τοπικών παράλληλα με την απλή γενική καθιστά προβληματική την άποψη κατά την οποία οι ΠΡΟΘΦΡ - συμπληρώματα διαφόρων κατηγοριών - συνδέονται αποκλειστικά με τη βαθμιαία υποχώρηση της γενικής χωρίς να προσδιορίζεται ο ρόλος των προθετικών εκφορών σε σχέση με την απλή γενική.

(iii) Ιδιαίτερο, τέλος, θέμα προς διερεύνηση αποτελεί η λειτουργία της γενικής με τα τοπικά διαχρονικώς και, πιο συγκεκριμένα, η δυνατότητα διαφοροποίησης μεταξύ των δύο βασικών λειτουργιών της (γενική του "ανήκειν"/γενική αφαιρετική). Ήδη, σύμφωνα με την παραδοσιακή γραμματική, ο ρόλος της, σαφής σε ορισμένες περιπτώσεις λόγω της λεξικής σημασίας του επιρρηματος (περιπτώσεις κυρίως γενικής αφαιρετικής), παραμένει απροσδιόριστος σε μεγάλο αριθμό παραδειγμάτων με αποτέλεσμα διττούς χαρακτηρισμούς (το "ανήκειν"/κτητική ή διαιρετική. Πρβλ. *ποι γὰς ἦκω*; Σοφ. Τραχ. 984) ή διαπιστώσεις όπως ότι "η γενική παίζει τον ρόλο του προσδιορίζοντος σε σχέση με το επίρρημα" (Chantraine 1953: 147).

Τα ανωτέρω θέματα απαιτούν συστηματική εξέταση της λειτουργίας της γενικής με τα τοπικά διαχρονικά. Αν πράγματι αποδειχθεί ότι η λειτουργία της είναι αδιαφανής/ ασαφής στο ανωτέρω δομικό σχήμα, τότε η επίδοση των προθετικών εκφορών μπορεί να θεωρηθεί ως προσπάθεια αποκατάστασης της βασικής διαφοροποίησης, με εκπεφρασμένη δήλωση των συγκεκριμένων θρόλων που εκφράζει η "τοπική" πτώση (στην περίπτωση μας η γενική τοπική).

2.2. Η Γενική με τα τοπικά: Σημασιολογική εξέλιξη

2.2.1. Η διαχρονική πορεία της γενικής: γενικά

Η γενική στη διαχρονική της πορεία υπήρξε φορέας ποικίλων λειτουργιών (θ-ρόλων κατά την ορολογία της γενετικής γραμματικής) που έχουν ήδη επισημανθεί και διερευνηθεί για τις διάφορες ιστορικές της φάσεις στα πλαίσια διαφόρων προσεγγίσεων: ιστορική γραμματική (Schwyzer & Debrunner 1950, Humbert & Κουρμούλης 1957, Jannaris 1897 για να αναφέρω μερικούς από τους βασικούς εκπροσώπους αυτής της τάσης), δομική/κοινωνιογλωσσολογική αντιμετώπιση (Tsamadou 1984), πρωτοτυπική ανάλυση (Nikiforidou 1991), μετασχηματιστική εξέταση (Campos 1991). Μεταξύ των θεμάτων που έχουν κατά καιρούς απασχολήσει την έρευνα σημειώνω τα εξής:

(i) Ερμηνεία της σημασιολογικής πολυπλοκότητας της γενικής: προϊόν εξέλιξης από μιá βασική/γενική σημασία¹¹ (Humbert & Κουρμούλης 1957) προϊόν ομωνυμίας διαφόρων υποομάδων (άποψη της παραδοσιακής γραμματικής) ή αποτέλεσμα "δομημένης πολυσημίας" (Nikiforidou 1991)¹².

(ii) Εξέταση των διαφόρων φάσεων της διαχρονικής της εξέλιξης με την επισήμανση των ενδοσυστηματικών παραγόντων (μορφολογικών, σημασιολογικών, συντακτικών, υφολογικών) που επηρέασαν την πορεία της.

(iii) Λιγότερο συστηματική είναι η εξέταση της σχέσης μεταξύ γενικής και προθετικών εκφορών στην εξελικτική πορεία της γλώσσας. Η επίδοση των προθετικών εκφορών, όπως ήδη αναφέρθηκε, έχει συνδεθεί με τη βαθμιαία υποχώρηση της γενικής στις ποικίλες λειτουργίες της, τάση η οποία μαρτυρείται ήδη από παλαιότερους χρόνους (Jannaris 1897: 337, Νάκας 1987: 20, σημ.13, όπου προηγούμενες αναφορές). Αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρείται σε μεγάλη ποικιλία γλωσσών (Αγγλική, Γαλλική μεταξύ άλλων).

11. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, καταβάλλεται προσπάθεια καθορισμού της "βασικής" σημασίας της γενικής που ομαδοποιεί τις επί μέρους χωρίς όμως να προσδιορίζονται οι λόγοι για τους οποίους λειτουργίες όπως η κτήση, ο δράστης, η αιτία ομαδοποιούνται. Κριτική της άποψης αυτής βλ. στην Nikiforidou 1991.

12. Ο όρος ανήκει στην Νικηφορίδου και χρησιμοποιήθηκε στην πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη της σχετικά με την εξέλιξη της γενικής στις διάφορες ΙΕ γλώσσες για να δηλώσει τον συστηματικό χαρακτήρα της πολυσημίας (structured polysemy) σε αντίθεση είτε προς την τυχαία ομωνυμία (accidental homonymy) είτε στην ύπαρξη μιας μοναδικής, ενιαίας σημασίας. Η Νικηφορίδου στηριζόμενη στην πρωτοτυπική αντιμετώπιση της σημασίας και επιχειρώντας μια συστηματική ανάλυση των ποικίλων σημασιολογικών λειτουργιών της γενικής αποδεικνύει ότι η συγχρονική πολυσημία της πτώσης μπορεί να ερμηνευθεί μέσω μεταφορών ("μεταβάσεων") διεύρυνσης, δηλ. μεταφορικών χρήσεων που παρέχουν μια φυσική εξήγηση των επί μέρους σημασιών της. Επί πλέον αποδεικνύει ότι οι διαχρονικές μεταβολές της γενικής ακολουθούν συστηματικές τάσεις, απηχώντας παράλληλες μεταφορικές συνδέσεις.

Δεν πρόκειται να επιχειρήσω εδώ μιά καθολική ανασκόπηση της ιστορικής πορείας της γενικής. Θα αναφερθώ στα ανωτέρω θέματα και στον γενικό προβληματισμό που συνεπάγεται η εξέτασή τους μόνο στον βαθμό που άπτονται του συγκεκριμένου θέματος που με απασχολεί. Επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μου στη σύνταξη των επιρρημάτων τόπου όπως εμφανίζονται διαχρονικά και, πιο συγκεκριμένα, στην ερμηνεία της διττής τους υποκατηγοριοποίησης δέχομαι, κατ' αρχήν, για την ΑΕ την παραδοσιακή διαφοροποίηση μεταξύ γενικής αφαιρετικής και καθαρής γενικής (με κεντρική σημασία την έννοια του "ανήκειν" στην πιο γενική του διατύπωση). Υιοθετών, επί πλέον, την ανάλυση της Νικηφορίδου (Nikiforidou 1991) σχετικά με τον ρόλο των σημασιολογικών διευρύνσεων/μεταβάσεων που ρυθμίζουν τη σημασιολογική πολυπλοκότητα, προσδιορίζοντας τη διαχρονική εξέλιξη της πτώσης.

2.2.2. Τα δεδομένα: στάδια εξέλιξης

Εξετάζοντας διαχρονικά τις δομές $EPIPP_{τοπ.} + O\Phi_{γεν.}$ ως προς τη σημασία/λειτουργία της γενικής διακρίνουμε τις εξής περιπτώσεις:

(α) Η γενική χαρακτηρίζεται σαφώς ως αφαιρετική (σημαίνει αφετηρία και προέλευση). Βασικά κριτήρια υπέρ αυτού του χαρακτηρισμού είναι η λεξική σημασία του επιρρηματος, η σημασία των όρων του συντακτικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η δομή, η παράλληλη μαρτυρία προθετικών εκφορών (ἀπό) και, τέλος, η παρουσία ειδικών μορφημάτων που στις παλαιότερες φάσεις της γλώσσας συνδέονται με αφαιρετική (-θεν, -φιν):

46. τῆλε φίλων καὶ πατρίδος αἴης (Π 539)
47. τείχεος ἔκτοσθεν μίμνειν (I 552)
48. ἐμεῦ ἄπονόςφιν ἔοντα (A 541)

(β) Η γενική χαρακτηρίζεται ως μη αφαιρετική, σημαίνοντας πολύ γενικά εντοπισμό στον χώρο ή σε εκείνο το οποίο μπορεί να "παραβληθεί" προς τον χώρο (Humbert & Κουρμούλης 1957: 259). Σημειωτέον ότι η βασική αυτή διαφοροποίηση ανταποκρίνεται πλήρως στις αναλυτικές εκφορές της ΝΕ: ἀπό + ΟΦ (γενική αφαιρετική) και σε + ΟΦ (γενική "τοπική"). Βασικά κριτήρια υπέρ του χαρακτηρισμού της γενικής ως "τοπικής" είναι η σημασία του επιρρηματος (το επίρρημα είναι αόριστο *πῆ, ἴνα, πανταχῆ, ποῖ* κλπ. ή δηλωτικό του "πλησίον" και του "εντός". Πχ. *ἄγχι, ἀγχοῦ, ἐγγύς, ἔνδον* κλπ.) καθώς και η δυνατότητα παράλληλης παρουσίας δοτικής. Κάτω από τη γενική αυτή σημασία μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής επί μέρους περιπτώσεις:

(i) Η γενική χαρακτηρίζεται ως διαιρετική ή ως δηλωτική του "ανήκειν"¹³. Παραθέτω ενδεικτικά παραδείγματα αυτής της κατηγορίας (Humbert & Κουρμούλης 1957: 259). Αντίστοιχες περιπτώσεις αναφέρονται από τον Jannaris (1897: 336 *ποῦ τῆς γῆς, πανταχοῦ τῆς γῆς*):

49. ποῖ γὰς ἦκω; (Σοφ. Τραχ. 984)

50. οὐκ *ἔχω τάλαινα ποῖ γνώμης πέσω (Σοφ. Τραχ. 707)

(ii) Στα πλαίσια της ανωτέρω σημασίας της πτώσης (διαιρετική), η γενική σε ορισμένες περιπτώσεις επιρρημάτων τόπου μπορεί να δηλώνει ειδικότερα το "εντός" χωρίς αναφορά σε σαφή όρια:

51. γῆς ἔνδον (Πλάτ. Πρωτ. 320 δ)

52. ἐβήσето δώματος εἴσω (η 135)

(iii) Μαρτυρούνται επίσης περιπτώσεις όπου η γενική δηλώνει το "εντός" με εμφανή την ύπαρξη ορίων¹⁴:

53. ἦ οὐ πω κεκόρησθε ἐελμένοι ἔνδοθι πύργων (Σ 287)

54. κοίλης ἔντοσθε χαράδρης (Δ 454)

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα όρια μεταξύ των ανωτέρω επί μέρους κατηγοριοποιήσεων της γενικής είναι σε πολλές περιπτώσεις ασαφή, η δε μετάβαση από τη μια περίπτωση στην άλλη αναμενόμενη. Από περιπτώσεις όπου η γενική δηλώνει σαφώς το μέρος του όλου (με απροσδιόριστα, κυρίως, επιρρήματα τόπου, πρβλ. *ποῖ γὰς, πανταχοῦ τῆς γῆς*) εύκολα μπορεί κανείς να μεταπηδήσει στην έννοια του όλου, νοουμένου ως ο "χώρος εντός" με ή χωρίς όρια.

(γ) Ο ρόλος της γενικής ακόμη και στα παλαιότερα κείμενα είναι ασαφής (+/- αφαιρετική), ο δε χαρακτηρισμός της ρυθμίζεται εκάστοτε από το γενικό πλαίσιο (συντακτικό, σημασιολογικό) στο οποίο απαντά η δομή και από τη σημασία των επί μέρους όρων της. Η εξουδετέρωση της διαφοροποίησης μεταξύ αφαιρετικής και γενικής του "ανήκειν" (υπό την πλέον γενική έννοια. Η γενική ονομάζεται και καθαρή γενική) με τα τοπικά επιρρήματα θα μπορούσε να ερμηνευθεί μέσω "μεταβάσεων" (semantic linkage, Nikiforidou 1991: 164) ως εξής:

13. Τα όρια μεταξύ των δύο εννοιών είναι γενικώς ασαφή (Nikiforidou 1991: 170 - 172).

14. Η διαφοροποίηση αυτή καθορίζεται κυρίως από τα λεξικά χαρακτηριστικά της γενικής.

(i) Από περιπτώσεις όπου η γενική δηλώνει το "εντός" με όρια (με έμφαση όμως στην έννοια του "μέσα") μπορούμε να περάσουμε σε παραδείγματα όπου η έμφαση δίδεται στα "όρια", με αποτέλεσμα την ερμηνεία της γενικής ως αφαιρετικής:

56. ἔνδοθι πύργων (Σ 287)
 57. ἔντοσθεν χαράδρας (Δ 454)

Τα παραπάνω παραδείγματα σημαίνουν πολύ γενικά "μέσα στην περιοχή που ορίζεται από το τείχος/τη χαράδρα", με διττή δυνατότητα ερμηνείας της γενικής. Τα *πύργοι και χαράδρα* μπορούν να θεωρηθούν ως όρια (γενική διαιρετική) ή ως αφηρησία (αφαιρετική) για τον προσδιορισμό του τόπου.

(ii) Από περιπτώσεις όπου η γενική δηλώνει το "εντός", νοούμενο ως "όλο", η μετάβαση στην έννοια του "όλου", νοούμενου ως "αφηρησίας", είναι πάντα πιθανή. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται περιπτώσεις επιρρημάτων όπως *ἄγχι, ἀγχοῦ, ἄντα* κλπ. Η γενική νοείται κατά περίπτωση ως γενική του "ανήκειν"/ καθαρή γενική ή ως αφαιρετική:

58. αἰθέρος ἄνω (Σοφ. Φιλοκτ. 1092)
 59. τὴν Ἄλυσος ποταμοῦ ἄνω Ἀσίην (Ἡρόδ. 1. 103)

Στο παράδειγμα (58) η γενική δηλώνει το "εντός" ("πάνω στον αιθέρα"), σημασία που ρυθμίζεται από το είδος της λέξης και από τη χρήση της στη συγκεκριμένη φράση. Αντιθέτως στο παράδειγμα (59) η γενική είναι σαφώς αφαιρετική. Το *Ἄλυσος ποταμοῦ* μπορεί να θεωρηθεί ως αφηρησία για την οριοθέτηση της περιοχής.

(iii) Από περιπτώσεις, τέλος, όπου η γενική (διαιρετική) συνδέεται με την έννοια της "λήξης των ορίων", μετρά δηλ. την απόσταση προς το τέρμα, η μετάβαση στην έννοια της κατεύθυνσης, νοούμενης όμως ως "κατεύθυνσης προς", είναι πιθανή. Έτσι, στις περιπτώσεις αυτές η γενική διαιρετική αντικαθίσταται από εμπρόθετες εκφορές (*εἰς, ἐς, πρὸς + ΟΦ_{αιτ.}*):

60. μέχρι εἰς τὸ στατόπεδον (Ξεν. Ἀνάβ. 6. 4. 27)
 61. ἄχρῃ εἰς Κοτύωρα (Ξεν. Ἀνάβ. 5. 5.4)

Η τάση εξουδετέρωσης της διαφοροποίησης μεταξύ της γενικής του "ανήκειν" (με τη δυνατότητα να δηλώνει τον εντοπισμό στον χώρο) και αφαιρετικής, που επισημάνθηκε ήδη για την ΑΕ, επιδίδει στην Κοινή και στη συνέχεια στη ΜΕ όπως προκύπτει από τα δεδομένα. Πρόσθετοι λόγοι που οδήγησαν σε μια περαιτέρω σύγκλιση των δύο σημασιών/ λειτουργιών της γενι-

κής θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι εξής:

(i) Η απώλεια επιρρημάτων/ μορφημάτων φορέων ειδικής λεξικής σημασίας. Τα μαρτυρούμενα τοπικά επιρρήματα, περιορισμένα σε αριθμό έναντι εκείνων των παλαιότερων φάσεων, δεν καθορίζουν πάντα σαφώς τη λειτουργία της γενικής. Αναφέρομαι σε περιπτώσεις όπως: *ἐπάνω, ἐγγύς, ἐναντίον, ἐκτός, ἀντικρυς, ὑποκάτω* κλπ., όπου η διαφοροποίηση μεταξύ καθαρής γενικής (η γενική ισοδυναμεί με $\text{σε} + \text{ΟΦ}_{\text{ατ.}}$) και αφαιρετικής (η γενική ισοδυναμεί με $\text{από} + \text{ΟΦ}_{\text{ατ.}}$) επιτυγχάνεται μόνον μέσω συμφραζομένων :

62. ἐνώπιόν τινων ἔτυπτε (Mayser 1934: 531)
63. προσθεῖναι στήλας λιθίνας κυκλόθεν τοῦ ἱεροῦ (ό.π., 532)
64. ἀπήγαγεν αὐτὸν ἐπάνω τῶν Οὐννων (Psaltis 1913: 336)
65. γυρόθεν τοῦ σίγματος (ό.π., 336)

Αντίστοιχες είναι οι περιπτώσεις γενικής από νεότερα κείμενα:

66. εἰς τὸ κουβούκλιν δὲ σιμὰ ἔμπροσθεν τῆς φισκίνας
..... ὠραῖον κρεββάτι στέκει (Διγενής 1678)

Το *ἔμπροσθεν* $+\text{ΟΦ}_{\text{γεν.}}$ μπορεί να σημαίνει "μπροστά σε/ μπροστά από".

Αντιθέτως, περιορισμένα είναι τα παραδείγματα στα οποία μαρτυρείται λεξική διαφοροποίηση του επιρρήματος που επιτρέπει τον καθορισμό της λειτουργίας της γενικής (πρβλ. Μαλάλας *ὑπεράνω* (γενική αφαιρετική) *ἐπάνω/ἄνω* ("καθαρή" γενική), *ἀπέξωθεν* (γενική αφαιρετική):

67. στήσας δὲ κίονα καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ στηθάριν μαρμάρινον
(Μαλάλας 265.17)
68. καὶ κηροῦ στάξαντος ἐπάνω τῶν ξύλων (ό.π. 467.17)
69. Σαρακηνὸν ὑπάντησαν ἀπέξωθεν τῆς τέντας (Διγενής 67)

(ii) Σημαντικό ρόλο στη βαθμιαία σύγκλιση των επί μέρους σημασιών της γενικής με τα τοπικά έπαιξε η επίδοση μη κυριολεκτικών τοπικών χρήσεων της γενικής που μαρτυρούνται ήδη από την ΑΕ, με αποτέλεσμα τη βαθμιαία συσκότιση της τοπικής σχέσης μεταξύ δύο σημείων στον χώρο (συσκότιση της αρχικής/κυριολεκτικής τους σημασίας) και την έμφαση στην έννοια της σχέσης προσδιορίζοντος - προσδιοριζομένου:

70. ἔξω τοῦ πολέμου δοκοῦντα εἶναι (Θουκ. 2. 65.7.)
71. παρέξ δὲ τοῦ ἀργύρου χρυσὸν ἀπλετον ἀνέθηκεν (Ἡρόδ.1. 14)
72. προβήσομαι εἰς τὸ πρόσω τοῦ λόγου (Ἡρόδ.1.5.)

2.3. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας μέχρι εδώ τα συμπεράσματά μας από τη διαχρονική εξέταση της γενικής με τα τοπικά καταλήγουμε στα εξής:

(i) Η διαφοροποίηση μεταξύ αφαιρετικής και καθαρής γενικής παρά τις υπάρχουσες επιφυλάξεις (Chantraine 1953: 50) είναι ζωντανή σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων στα παλαιότερα κείμενα.

(ii) Η εξουδετέρωση των ποικίλων αντιθέσεων ("ανήκειν"/διηρημένου όλου και αφαιρετικής) με την επίδοση των μεταφορών αλλά και με τη βαθμιαία απώλεια χαρακτηριστικών τοπικών επιρρημάτων από το σύστημα οδήγησε σε βαθμιαία επανερμηνεία/επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας της γενικής με τα τοπικά. Όπως συνέβη και με τις άλλες κατηγορίες, η γενική δηλώνει απλώς "σχέση" με την κεφαλή (σχέση προσδιορίζοντος - προσδιοριζόμενου). Σε ορισμένες, εντούτοις, περιπτώσεις τα λεξικά χαρακτηριστικά του επιρρηματος και γενικότερα τα συμφραζόμενα βοηθούν στον προσδιορισμό της τοπικής σχέσης.

(iii) Πλην των ανωτέρω σημασιολογικών παραγόντων ουσιαστικό ρόλο στον βαθμιαίο περιορισμό της γενικής με τα τοπικά έπαιξαν οι εξής παράγοντες:

(α) Η βαθμιαία αναδόμηση του συστήματος των πτώσεων, με την επικράτηση της αιτιατικής ως συμπληρώματος διαφόρων κατηγοριών.

(β) Η εξέλιξη του συστήματος των προθέσεων με τον περιορισμό των κυρίων/βασικών προθέσεων και με την παράλληλη δυνατότητα, που μαρτυρείται ήδη από την ΑΕ, να προσδιορίζονται με επιρρήματα. Δημιουργούνται έτσι οι προϋποθέσεις για την επίδοση εκφορών αποτελούμενων από ΕΠΙΡΡ + ΠΡΟΘ + ΟΦ με δυνατότητα διττής δόμησης ανάλογα με τη λειτουργία του επιρρηματος, ήτοι [(ΕΠΙΡΡ)+ΠΡΟΘΦΡ] και [ΕΠΙΡΡ+ΠΡΟΘΦΡ]. Στην πρώτη από τις δύο περιπτώσεις το επίρρημα είναι προαιρετικό, με βασική λειτουργία να προσδιορίζει/εξειδικεύει τη σημασία της πρόθεσης:

- 73. κολυμπούσα (μέσα) στη λίμνη
- 74. βγήκε (έξω) από το σπίτι

Στη δεύτερη περίπτωση το επίρρημα είναι υποχρεωτικό, με συμπλήρωμα την ΠΡΟΘΦΡ (Θεοφανοπούλου-Κοντού 1992):

- 75. ζούσε *(μακριά) από μένα
- 76. καθόταν *(έξω) από το σπίτι

Το δεύτερο σχήμα το οποίο θα μας απασχολήσει εδώ συνδέεται με τα εξής

προβλήματα:

(i) Ποια είναι η δομή και η κατηγοριακή υφή των προθετικών εκφορών σε λειτουργία συμπληρώματος

(ii) Ποια είναι η λειτουργία των προθέσεων, εν προκειμένω των *σε/από*

(iii) Πώς καθορίζεται η δομική σχέση μεταξύ ΟΦ_{γεν.} και ΠΡΟΘΦΡ με τα επιρρήματα τύπου.

3. Τοπικά επιρρήματα και "πτώση": ΟΦ_{γεν.} / ΠΡΟΘΦΡ

3.1. ΠΡΟΘΦΡ και διευρυμένη "ΟΦ"

3.1.1. Το πρόβλημα: προτεινόμενη άποψη

Το θέμα των προθέσεων γενικά και ειδικότερα των προθέσεων και των προθετικών φράσεων της ΝΕ έχει τελευταία απασχολήσει την έρευνα, έχουν δε διατυπωθεί διάφορες θεωρητικές απόψεις, εκ διαμέτρου πολλές φορές αντίθετες σχετικά με τη φύση τους, τη σχέση τους με τα επιρρήματα και τον φραστικό τους δείκτη (van Riemsdijk 1982, 1990, Fries 1988, Koopman 1993, Rooyck 1993, Starke 1993, Θεοφανοπούλου-Κοντού 1992, 1995α)¹⁵.

Στα πλαίσια του γενικού αυτού θέματος το πρόβλημα των ΠΡΟΘΦΡ που λειτουργούν ως συμπλήρωμα σε διάφορες κατηγορίες της ΝΕ (Ρ, Ο, ΕΠΙΡΡ, ΕΠΙΘ) αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αναφέρομαι σε περιπτώσεις όπως:

77. η επικοινωνία με τους ανθρώπους

15. Στα πλαίσια των νεότερων προσεγγίσεων της μετασχηματιστικής θεωρίας, έχουν διατυπωθεί οι εξής απόψεις σχετικά με την υφή και την κατηγοριακή υπόσταση των προθέσεων:

(i) Οι προθέσεις περιλαμβάνονται στις μείζονες λεξικές κατηγορίες μαζί με τα ρήματα, τα ονόματα και τα επίθετα. Πρόκειται για την "κλασική" άποψη μεταξύ των γενετιστών (Jackendoff 1973, van Riemsdijk 1982, Fries 1988)

(ii) Οι προθέσεις χαρακτηρίζονται γενικώς ως γραμματική κατηγορία, ως στοιχείο υπόταξης και φορέας του θεματικού ρόλου (Emonds 1985).

(iii) Οι προθέσεις διασπώνται σε δύο ιδιαίτερες τάξεις με βάση τα σημασιολογικά τους χαρακτηριστικά και τη συντακτική τους κατανομή. Οι δύο τάξεις αντιστοιχούν σε δύο ξεχωριστές κατηγορίες: ΣΔ (αγγλ. *of, to, for* γαλ. *à, de* ιταλ. *a, di*) και επιρρήματα/ προθέσεις που είναι φορείς λεξικής σημασίας. Θα επανέλθουμε στο θέμα.

(iv) Η κατηγοριακή υπόσταση, τέλος, ορισμένων προθέσεων, μορίων και συμπληρωματικών στοιχείων (αγγλ. *to*, γαλ. *de*, ελλ. *για*) έχει αναλυθεί διαφορετικά από τον Χριστίδη (Christidis 1990). Υποστηρίζεται ότι οι ανωτέρω τύποι συνιστούν στην πραγματικότητα "ολοφραστικές ενότητες", ούτε λέξεις ούτε προτάσεις, και κατά συνέπεια μη επιδεκτικές αυστηρής κατηγοριοποίησης.

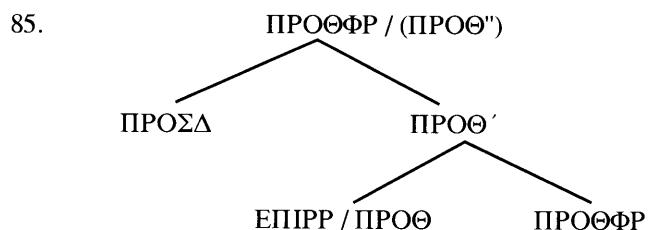
- 78. ανεπίδεκτος για οποιαδήποτε εργασία (αλλά: ανεπίδεκτος μαθήσεως)
- 79. αγοράζει για τα παιδιά του/στα παιδιά του/των παιδιών του βιβλία
- 80. ανάλογα με τις συνθήκες (αναλόγως των συνθηκών)

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν οι περιπτώσεις αυτές των προθετικών φράσεων ως προς τη δομή τους έναντι εκείνων που δεν αναπτύσσονται σε θέση συμπληρώματος έχουν σχέση με τα εξής:

(α) Με τον ελλειπτικό χαρακτήρα της δομής τους (παντελής απουσία οποιουδήποτε προσδιοριστικού):

- 81. πολύ μακριά [από όλους]
- 82. *μακριά [σχεδόν από όλους]
- 83. προχώρησε [κατ' ευθείαν επάνω στο βουνό]
- 84. προχώρησε [*επάνω [κατ' ευθείαν στο βουνό]]

Πιο συγκεκριμένα, αν ακολουθήσουμε την ισχύουσα δομική ανάλυση των ΠΡΟΘΦΡ όπως απεικονίζεται στο σχήμα :

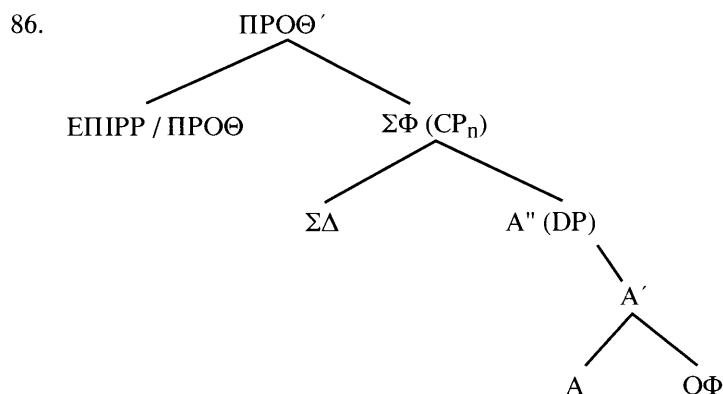
ερμηνεύεται μεν η γραμματικότητα περιπτώσεων όπως (81) και (83) στις οποίες τα επιρρηματικά *πολύ* και *κατευθείαν* κατέχουν τη θέση του ΠΡΟΣΔ, δημιουργείται όμως πρόβλημα με τα (82) και (84). Η σταθερή απουσία οποιουδήποτε προσδιοριστικού στις περιπτώσεις αυτές θέτει υπό αμφισβήτηση τον χαρακτηρισμό των προθετικών συμπληρωμάτων σε επιρρήματα όπως *επάνω*, *μακριά* ως ΠΡΟΘΦΡ.

(β) Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό που εμφανίζουν οι περιπτώσεις αυτές των ΠΡΟΘΦΡ είναι ο "πτωτικός" τους χαρακτήρας. Ο χαρακτήρας αυτός αποδεικνύεται από τη δυνατότητα παράλληλης μαρτυρίας ΟΦ_{γεν.} και κλιτ._{γεν.} (βλ. ανωτέρω 2.2). Σημειωτέον ότι η διαχρονική αντιμετώπιση των δομών αποδεικνύει ότι οι ΠΡΟΘΦΡ στην ανωτέρω λειτουργία αντικατέστησαν πτωτικούς τύπους (γενική, αφαιρετική, οργανική) στη βαθμιαία υποχώρηση

των πτώσεων (Jannaris 1897: 337). Αντίστοιχη είναι η λειτουργία των ΠΡΟΘΦΡ σε ανάλογες περιπτώσεις δεδομένων άλλων γλωσσών .

Τα ανωτέρω χαρακτηριστικά έχουν δημιουργήσει συζητήσεις σχετικά με τη δομή των ΠΡΟΘΦΡ, αλλά και την κατηγοριακή τους υπόσταση στη λειτουργία αυτή: ΠΡΟΘΦΡ με ελλειπτική δομή (Fries 1988) ή "αφηρημένη πτώση" (Φύκιας 1995, Dimitriadis 1994). Η τελευταία αυτή άποψη που ανταποκρίνεται στη διαχρονική προέλευση των τύπων, απηχεί σε μεγάλο βαθμό, παλαιότερες αναλύσεις των προθετικών φράσεων (Emonds 1985).

Οι ΠΡΟΘΦΡ στις ανωτέρω θέσεις με έχουν ήδη προβληματίσει κατά την εξέταση των σύνθετων προθετικών φράσεων της ΝΕ (1992, 1995α). Ακολουθώντας το σκεπτικό του Starke (1993) ως προς την ανάλυση σύνθετων προθέσεων όπως οι γαλλ. *en echange de*, *autour de*, *face à*, ιταλ. *accanto a*, *insieme a*, αγγλ. *except for*, *apart from*, *ahead of* κλπ. έχω τελευταία υιοθετήσει (Theophanopoulou-Kontou 1995β) τον διευρυσμένο φραστικό δείκτη της "ΟΦ", με ονοματικό συμπληρωματικό δείκτη (ΣΔ) που "οριοθετεί" τη διευρυσμένη προβολή του ονόματος, όπως ακριβώς συμβαίνει με τις αντίστοιχες περιπτώσεις των προτάσεων. Η δομική απεικόνιση των σύνθετων ΠΡΟΘΦΡ, όπως διαμορφώνεται, παριστάνεται σχηματικά ως εξής (Theophanopoulou-Kontou 1995β):

Η ανωτέρω ανάλυση του Starke (1993) απηχεί μια νέα προσέγγιση των προθετικών συμπληρωμάτων των επιρρημάτων που λειτουργούν ως προθέσεις, ενισχύοντας παράλληλα την ισχύουσα θεωρητική τάση για γενικευμένες συντακτικές αναπαραστάσεις. Βασικά σημεία της όλης πραγμάτευσης που έχουν σχέση με το εξεταζόμενο θέμα είναι τα εξής:

(i) Η ανάλυση της ΟΦ ακολουθεί το πρότυπο ανάλυσης της πρότασης. Πιο συγκεκριμένα, η ΟΦ αντιπροσωπεύει "ισχυρό" τύπο δομής όπως η πρό-

ταση, με σταθερή την παρουσία λειτουργικής προβολής (ΣΦ, ήτοι Φράσης Συμπληρώματος), στην οποία "εγκλείεται" η διευρυμένη μορφή της (A"=DP). Θα επανέλθουμε παρακάτω στην προτεινόμενη δομή.

(ii) Οι προθετικοί τύποι (επιρρηματικά, βασικές προθέσεις) διακρίνονται σε δύο τάξεις: τις μη λεξικές (colourless) και τις λεξικές (colourful), με διαφορετικό περιεχόμενο και συντακτική κατανομή. Σύμφωνα με την ανωτέρω ανάλυση, οι λειτουργικές προθέσεις, περιορισμένες ως προς τον αριθμό, σημασιολογικά ασαφείς, με σταθερή κατανομή στη δεύτερη θέση σε σχέση με το επιρρηματικό, συνιστούν λειτουργικά στοιχεία, ένα είδος ονοματικού συμπληρωματικού δείκτη κατά το πρότυπο της πρότασης. Αντιθέτως οι λεξικές προθέσεις, συνδεόμενες, σε μεγάλο βαθμό, με ονοματικούς τύπους (*face, ahead, part* κλπ.) συνιστούν "ανοικτή" τάξη, με εξειδικευμένη σημασία και, παράλληλα, ανεξάρτητη επιρρηματική λειτουργία.

Μένοντας προς το παρόν στο δεύτερο σημείο, δηλ. στη διάκριση των προθέσεων σε δύο τάξεις, παραθέτουμε για καλύτερη διευκρίνηση των ανωτέρω την ανάλυση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων από τα αναφερόμενα στην εν λόγω μελέτη:

87. Le magasin est face à la cathedrale / *à face la cathedrale
88. Il tourne autour de la maison / *de autour la maison
89. Maria e seduta accanto a Gianni / *a accanto Gianni
90. *Ho parlo di
91. Sono partita prima
92. he was ahead (of) his fathers' car
93. he was ahead (*of)

Σύμφωνα με το ανωτέρω πρότυπο ανάλυσης τα επιρρήματα *face, autour, accanto, prima, ahead* συνιστούν λεξικές προθέσεις, εντασσόμενα κάτω από τον κόμβο ΕΠΙΡΡ ενώ τα *à, de, a, di, of* χαρακτηρίζονται ως λειτουργικές προθέσεις και αναλύονται ως ονοματικοί συμπληρωματικοί δείκτες κατά το πρότυπο ανάλυσης των προτάσεων με την εξής διαφορά. Οι λειτουργικές προθέσεις, ήτοι οι ονοματικοί ΣΔ, επιλέγουν ονοματικό συμπλήρωμα, ενώ οι ΣΔ που καθορίζονται με βάση το ρήμα (*that, que, dass* κλπ.) επιλέγουν προτασιακό συμπλήρωμα.

Η καθόλου ανάλυση των ΠΡΟΘΦΡ στην ανωτέρω μελέτη του Starke δεν αποτελεί μόνον συστηματική διερεύνηση των σύνθετων προθέσεων (δομή-κατανομή των μερών τους). Δίνει παράλληλα απαντήσεις σε γενικότερα θέματα συντακτικών αντιπροσωπεύσεων με ποικίλες προοπτικές και διαστάσεις, ανταποκρινόμενη στις σύγχρονες τάσεις της μετασχηματιστικής θεωρίας για γενικευμένα συντακτικά σχήματα.

3.1.2. Τα δεδομένα της Νέας Ελληνικής

Αξιολογώντας τη σημασία του ανωτέρω προτύπου ανάλυσης σε σχέση με το θέμα των προθετικών φράσεων της ΝΕ και της δομής τους καταλήγω από μια πρώτη εκτίμηση στο ότι το ανωτέρω πρότυπο ανταποκρίνεται στα δεδομένα δόμησης και λειτουργίας των συνθέτων προθέσεων της Ελληνικής, κυρίως ως προς τη σχέση μεταξύ επιρρημάτων και προθετικών εκφορών σε λειτουργία συμπληρώματος. Κριτήρια τα οποία συνηγορούν υπέρ αυτού είναι τα εξής:

(i) Η θεώρηση των ΠΡΟΘΦΡ σε λειτουργία συμπληρώματος ως διευρυμένων ΟΦ εξηγεί κατά τρόπο επαρκή τον ελλειπτικό από απόψεως προσδιοριστικών χαρακτήρα τους. Οι προθέσεις στις περιπτώσεις αυτές λειτουργώντας ως "ονοματικοί συμπληρωματικοί δείκτες" στερούνται των διευρυμένων προβολών που χαρακτηρίζουν την κατηγορία των επιρρημάτων/προθέσεων όταν συνιστούν λεξική κατηγορία, με αποτέλεσμα η απουσία προσδιοριστικών/προσαρτημάτων να είναι αυτονόητη.

(ii) Το είδος των χρησιμοποιούμενων προθέσεων (σε/από), τα χαρακτηριστικά τους, και η λειτουργία τους ανταποκρίνονται στον χαρακτηρισμό "λειτουργική πρόθεση" όπως έχει προσδιοριστεί. Πιο συγκεκριμένα οι προθετικοί τύποι στις ανωτέρω δομές παρουσιάζουν την εξής κατανομή:

(α) Βρίσκονται στη δεύτερη θέση σε σχέση με το ΕΠΙΡΡ:

94. η γάτα κοιμάται κάτω από το τραπέζι

95. * η γάτα κοιμόταν από κάτω τραπέζι

(β) Αποκλείεται η παρουσία τους στο τέλος χωρίς το ΕΠΙΡΡ, εν αντιθέσει με τη δυνατότητα παρουσίας μόνου του επιρρήματος στη θέση αυτή:

96. η γάτα κοιμόταν κάτω

97. * η γάτα κοιμόταν από

(γ) Σημασιολογικά οι προθετικοί αυτοί τύποι εκφράζουν έννοια γενική/απροσδιόριστη σε σχέση με το ΕΠΙΡΡ η σημασία του οποίου είναι απόλυτα συγκεκριμένη. Η γενική έννοια που εκφράζουν οι προθέσεις στις περιπτώσεις αυτές είναι επίσης φανερή από τη δυνατότητα που έχουν να χρησιμοποιούνται με άλλες κατηγορίες. Βλ. ενδεικτικά:

98. μένω στο Παρίσι

99. η άνεση στο ντύσιμο

- 100. έφυγα από το Παρίσι
- 101. το δαχτυλίδι είναι φτιαγμένο από χρυσό

Αντίστοιχη είναι η λειτουργία τους σε άλλες γλώσσες:

- 102. proud of John
- 103. the destruction of the city

(iii) Ο "ονοματικός" χαρακτήρας των προθετικών συμπληρωμάτων ανταποκρίνεται:

(α) Στα διαχρονικά δεδομένα σύμφωνα με τα οποία το συμπλήρωμα του ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} ήταν τύπος πτωτικός (γενική - αφαιρετική. Πρβλ. δεδομένα στο 2.1.1.α).

(β) Στα συγχρονικά δεδομένα. Αναφέρομαι στα παραδείγματα τωπικών με κλιτικό_{γεν.} (μακριά του, μπροστά του, πίσω της κλπ.). Υπέρ του ονοματικού χαρακτήρα των προθετικών συμπληρωμάτων με τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} συνηγορούν επί πλέον, τα δεδομένα άλλων κατηγοριών (Ρ, ΕΠΙΘ, Ο) που δέχονται επίσης αντίστοιχο προθετικό συμπλήρωμα. Αναφέρομαι σε περιπτώσεις όπως:

- 104. συμφωνεί με / * από τις αρχές του
- 105. η απομάκρυνση από τον / * με τον στόχο του
- 106. κατάλληλος για / * από τη θέση του διευθυντή

Σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις οι προθετικές εκφορές ισοδυναμούν με "αφηρημένες πτώσεις" (γενική, δοτική, οργανική). Στα παραδείγματα αυτά η πρόθεση έχει εμφανώς λειτουργικό χαρακτήρα, επιλεγόμενη κάθε φορά με βάση τα σημασιοσυντακτικά χαρακτηριστικά της κεφαλής (ΕΠΙΡΡ, Ρ, ΕΠΙΘ, Ο), της οποίας αποτελεί συμπλήρωμα.

Συνοψίζοντας τα μέχρι τώρα συμπεράσματά μας καταλήγουμε στα εξής:

(α) Οι ΠΡΟΘΦΡ - συμπληρώματα των ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} χαρακτηρίζονται ως "ΟΦ" (DPs), με την πρόθεση από/σε σε λειτουργία ονοματικού συμπληρωματικού δείκτη. Η άποψη αυτή ανταποκρίνεται στην ύπαρξη κριτηρίων δόμησης (απουσία προσδιοριστικών/προσαρτημάτων) και λειτουργίας της δομής (ονοματικός χαρακτήρας).

(β) Οι προθέσεις από και σε στην θέση του ΣΔ έχουν τα χαρακτηριστικά των λειτουργικών προθέσεων: ασαφής σημασία, περιορισμένη κατανομή σε σχέση με το επίρρημα, αντίστοιχη λειτουργία σε άλλες κατηγορίες. Θα πρέπει, εν τούτοις, να σημειωθεί ότι η ύπαρξη διαφοροποίησης ως προς τη χρήση των "λειτουργικών προθέσεων" ανάλογα με τους περιορισμούς επι-

λογής του ονόματος κεφαλής δημιουργεί ορισμένες επιφυλάξεις ως προς τον "αχρωμάτιστο σημασιολογικά" χαρακτήρα των προθετικών αυτών τύπων. Στο θέμα αυτό θα επανέλθουμε πιο κάτω.

3.2. Διευρυμένη δομή της "ΟΦ" και πτωτική ένδειξη

3.2.1. Ο ρόλος των προθέσεων

Παρά την περιγραφική επάρκεια που παρουσιάζει εκ πρώτης όψεως η ανωτέρω ανάλυση των ΠΡΟΘΦΡ σε λειτουργία συμπληρώματος των ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} παραμένουν, εν τούτοις, ορισμένα σημεία που απαιτούν περαιτέρω διερεύνηση. Τα σημεία αυτά αφορούν στα εξής:

- (i) Στον ρόλο των προθέσεων *από/σε* σε σχέση με την "πτώση" της ΟΦ (πτωτικοί δείκτες - αναλυτικές εκφορές της "εγγενούς" πτώσης), αλλά και στην γενικότερη υφή τους (σημασία/λειτουργία).
- (ii) Στον τρόπο συσχετισμού της ΟΦ_{γεν.} με τα προθετικά συμπληρώματα του επιρροήματος.

Ερχόμαστε στο πρώτο θέμα. Στα πλαίσια της γενετικής γραμματικής και συγκεκριμένα στην προσπάθεια προσδιορισμού της πτώσης στην "ΟΦ" οι προθέσεις χαρακτηρίζονται (σε παλαιότερες φάσεις) ως "πτωτικοί" δείκτες, κενό σημασιολογικού περιεχομένου, με βασικό ρόλο τον πτωτικό χαρακτηρισμό της κυβερνώμενης ΟΦ (Karapassios 1992: 155). Σύμφωνα με την κρατούσα σήμερα άποψη (Chomsky 1995: 114)¹⁶, οι προθέσεις σε παρόμοιες αναλυτικές εκφορές δεν συνιστούν απλώς πτωτικό δείκτη. Αντιθέτως θεωρούνται ως αναλυτικές πραγματώσεις της "εγγενούς πτώσης", γεγονός που σε τελευταία ανάλυση σημαίνει επιβίωση των "εγγενών" πτώσεων με διαφορετικό τρόπο πραγμάτωσης της πτώσης.

Υπέρ της απόψεως αυτής και, πιο συγκεκριμένα, υπέρ της θεματικής λειτουργίας που πληρούν οι λειτουργικές προθέσεις στα δεδομένα μας συνηγορούν τα εξής:

(α) Η σημασιολογική διαφοροποίηση μεταξύ *από* και *σε* σε περιπτώσεις τοπικών επιρροημάτων:

107. τα πουλιά πετούσαν πάνω στα/πάνω από τα κλαδιά

108. Η πρέσβειρα καθόταν δίπλα στον/δίπλα από τον κ. Πρόεδρο

(β) Η ύπαρξη ποικιλίας προθετικών τύπων στα προθετικά συμπληρώματα

16. Αναφερόμενος ο Chomsky στη χρήση του *of* ως "δείκτη πτώσης (στα δεδομένα της Αγγλικής) γράφει χαρακτηριστικά "...of can then be regarded as the realization of this genitive case".

άλλων κατηγοριών και άλλων επιρρημάτων που, όπως ήδη αναφέρθηκε, φαίνεται να αντιστοιχούν σε διάφορες πτωτικές/θεματικές λειτουργίες:

109. φέρνεται ανάλογα με/*από τις περιστάσεις
110. έφυγε χωριστά από*/σέ μένα

(γ) Η συμβατότητα μεταξύ λεξικής σημασίας της πρόθεσης και των ποικίλων λειτουργιών της γενικής σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η πτώση δηλώνεται με αναλυτική εκφορά¹⁷. Η συμβατότητα αυτή φαίνεται να αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την τελική κατίσχυση των αναλυτικών εκφορών στο σύστημα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η σταθερή παρουσία των *από/σε* με ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} προς δήλωση των δύο βασικών σημασιών της γενικής, της αφαιρετικής και της καθαρής γενικής. Αντίστοιχα φαινόμενα έχουν διαπιστωθεί σε άλλες περιπτώσεις όπου αναλυτικές εκφορές (*σέ, από, μέ, για +ΟΦ*) αντικαθιστούν τη γενική στις διάφορες λειτουργίες της. Στις περιπτώσεις αυτές η επιλογή της πρόθεσης ρυθμίζεται από τον συγκεκριμένο θρόλο που εκφράζει η αναλυτική εκφορά.

Αντιθέτως, η μη σημασιολογική συμβατότητα μεταξύ της λεξικής σημασίας της πρόθεσης και της λειτουργίας της "γενικής", την οποία καλείται να δηλώσει, δημιουργεί προβλήματα σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η απουσία μορφολογικού τύπου επιβάλλει τη χρήση αναλυτικών εκφορών. Το πρόβλημα αυτό παρατηρείται σε παραδείγματα γενικής κτητικής με λέξεις σε *-άκι, -ίτσα* κλπ. Σημειωτέον ότι σε αναλυτικές εκφορές όπως:

111. το νερό από/*σε το πηγάδι
(αντί: το νερό του πηγαδιού)
112. τα φύλλα από *σε/τα δέντρα
(αντί: τα φύλλα των δέντρων)

η *από* δηλώνει περισσότερο "προέλευση" και το "όλο", έννοιες που δικαιολογούν απόλυτα τη χρήση του προθετικού αυτού τύπου.

Σύμφωνα με τις ανωτέρω διαπιστώσεις θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι *από/σε +ΟΦ_{αιτ.}* ανταποκρίνονται πλήρως στις βασικές λειτουργίες της γενικής με τα τοπικά, εκφράζοντας ρητά τις δύο βασικές λειτουργίες της πτώσης (αφααιρετική και καθαρή γενική), λειτουργίες που πολύ νωρίς συγκροτήστηκαν. Η τελική επικράτηση των αναλυτικών εκφορών προς δήλωση

17. Η άποψη αυτή ανταποκρίνεται στη διεξοδική ανάλυση των προθέσεων από τον Σετάτο (1995) και στην επισήμανση των σημασιών που εκφράζει η καθεμία (βασική σημασία - διευρύνσεις).

της "εγγενούς" γενικής μπορεί έτσι να θεωρηθεί συνάρτηση της διαχρονικής εξέλιξης της πτώσης (σημασιολογική ασάφεια/αδιαφάνεια, των λειτουργιών της στο συγκεκριμένο σχήμα) και της χαρακτηριστικής λεξικής σημασίας των προθετικών τύπων που μπορούν να δηλώνουν ρητώς την ανωτέρω διαφοροποίηση.

3.2.2. Η γενική με τα τοπικά: δομική ανάλυση

Το θέμα του δομικού συσχετισμού προθετικών και ονοματικών συμπληρωμάτων (σε γενική) όπως ήδη αναφέραμε έχει απασχολήσει την έρευνα στα πλαίσια κυρίως της παραδοσιακής γραμματικής (οι προθετικές εκφράσεις έχουν χαρακτηριστεί ως υποκατάστατα της γενικής στη διαχρονική πορεία της γλώσσας), αλλά και της νεώτερης έρευνας (οι δύο τύποι θεωρούνται ως δύο διαφορετικά πλαίσια υποκατηγοριοποίησης του ΕΠΙΡΡ_{τοπ.}). Η άποψη την οποία έχω διατυπώσει υπό μορφή υπόθεσης εργασίας συμφωνεί μεν ως προς το πνεύμα με την άποψη της παραδοσιακής γραμματικής, προϋποθέτει όμως γενετική σχέση των δύο σχημάτων και, πιο συγκεκριμένα, διευρυμένη δομή της "ΟΦ"(CP_n) που υιοθετήσαμε κατά την ανάλυση των προθετικών συμπληρωμάτων.

Το κυριότερο θέμα που αντιμετωπίζουμε, κατά συνέπεια, εδώ σχετικά με την υιοθέτηση του σχήματος αυτού συνίσταται στην απουσία εκλεφρασμένου ονοματικού συμπληρωματικού δείκτη στις περιπτώσεις με γενική. Και τούτο εφόσον η δήλωση της πτώσης στην ΟΦ (μορφολογική γενική) καθιστά, εκ πρώτης όψεως, κενή ουσιαστικού περιεχομένου την παρουσία παρόμοιας θέσης.

Ελεγκτώντας την ανάλυσή μου στα δεδομένα ΟΦ_{γεν.} θα προσπαθήσω να δείξω ότι παρά την εμφανή απουσία στοιχείων στην ΟΦ_{γεν.} που θα παρέπεμπαν ρητά στην εν λόγω θέση, με την υιοθέτηση του σχήματος (85) περιγράφεται κατά τρόπο ικανοποιητικό η διάκριση των δύο μορφών συμπληρώματος των τοπικών (ΟΦ_{γεν.}, ΠΡΟΘΦΡ) ως αποτέλεσμα διαχρονικής διαφοροποίησης που έχει σχέση με τη θέση/τρόπο πραγμάτωσης της γενικής. Υπέρ της άποψης αυτής φαίνεται να συνηγορούν τα παραδείγματα της ΑΕ τα οποία, παρά τη φαινομενική τους απόκλιση, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι αποτελούν θετική ένδειξη υπέρ της προτεινόμενης ανάλυσης, με την πρόθεση να καταλαμβάνει τη θέση του ΣΔ.

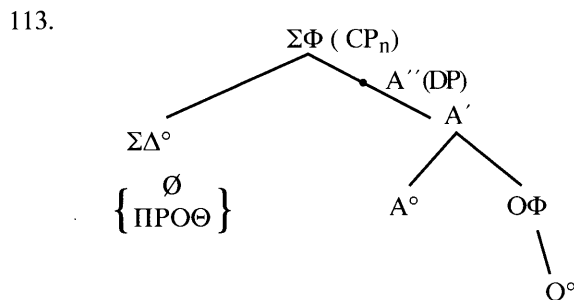
Ας δούμε τώρα πιο συστηματικά την προτεινόμενη δομή της "ΟΦ" και τις αρχές στις οποίες στηρίζεται.

Σύμφωνα με την άποψη των Cardinaletti & Starke (1995) πρωταρχικό σημείο στην ανάλυση της δομής της "ΟΦ", διαγλωσσικά, αποτελεί η διάσπαση των χαρακτηριστικών της¹⁸ (δηλ. των phi-χαρακτηριστικών και των χαρα-

18. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη μεταξύ των υποστηρικτών του διευρυμένου

κτηριστικών αναφορικότητας=referential features) και η κατανομή τους σε δύο θέσεις: στη θέση A° (=D) τα phi-χαρακτηριστικά και στη θέση του $\Sigma\Delta^{\circ}$ τα χαρακτηριστικά αναφορικότητας (ό.π., 28-29)¹⁹.

Στα πλαίσια αυτής της πρότασης ιδιαίτερα σημαντική για την ανάλυσή μας είναι η προτεινόμενη άποψη κατά την οποία τα χαρακτηριστικά της πτώσης του O° , που εκδηλώνονται στο A (=D) σύμφωνα με καθιερωμένες αναλύσεις της "ΟΦ" στη ΝΕ²⁰, "αντιγράφονται"/ διπλασιάζονται στον $\Sigma\Delta^{\circ 21}$, με διττή δυνατότητα πραγμάτωσης: ως \emptyset (περιπτώσεις ονομαστικής/αιτιατικής - οι "ισχυρές" πτώσεις) ή με τη χρήση λειτουργικής πρόθεσης (περιπτώσεις γενικής/δοτικής - οι "ασθενείς" πτώσεις). Έτσι, πχ., με αφετηρία το παρακάτω σχήμα της "ΟΦ":

επισημαίνονται οι εξής δυνατότητες πραγμάτωσης της πτώσης (τα παραδείγματα από τον Starke 1993):

(i) Η "πτώση" πραγματώνεται στο όνομα (O°) ως μορφολογική πτώση, με τη θέση του $\Sigma\Delta$ κενή²²:

φραστικού δείκτη της ΟΦ (DP hypothesis) τα ανωτέρω χαρακτηριστικά εντάσσονται, κατά κύριο λόγο, στον κόμβο A (=D). Βασικές αναφορές σχετικά με την υπάρχουσα βιβλιογραφία βλ. Cardinaletti & Starke 1995: 28. Αντίστοιχες απόψεις ως προς το σημείο αυτό έχουν υποστηριχθεί για τη ΝΕ. Βλ. κυρίως Karanassios 1992: 59 και Stavrou 1996: 94-99.

19. Η σύνδεση των χαρακτηριστικών της αναφορικότητας με τον $\Delta\Sigma$ και όχι με τον κόμβο A , κατά την κρατούσα άποψη, αποτελεί ιδιαίτερο θεωρητικό πρόβλημα κατά την Ε. Αναγνωστοπούλου (προσ. επικ.). Το όλο θέμα συνδέεται, κατά τη γνώμη μου, με το περιεχόμενο που οι Cardinaletti & Starke (1995) δίνουν στον όρο "αναφορικότητα" στα πλαίσια της ανάλυσής τους. Η πρότασή τους, πάντως, ως προς το σημείο αυτό απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.
20. Κατά την ανάλυση της Stavrou (1996: 97) "...it is D that gets the case for the whole DP and carries the feature of referentiality".
21. Κατά τους Cardinaletti & Starke (1995: 30) "...The functional head which hosts the "reduplication" of the case feature of N is C".
22. Τα παραδείγματα που αναφέρονται είναι σε αιτιατική. Υπέρ του σχήματος αυτού

114. contre \emptyset le mur
115. devant \emptyset la maison

(ii) Η "πτώση" πραγματώνεται στον ΣΔ^ο (αναλυτικές εκφορές) με τη χρήση λειτουργικών προθέσεων (πρβλ. τα *a, de, of*) όπως διαπιστώνεται στα παρακάτω παραδείγματα "γενικής":

116. Maria e sciuta accanto a Gianni
117. Je tourne autour de la maison
118. He was ahead of his father' s car

(iii) Παραδείγματα με δύο συγχρόνως πτωτικές ενδείξεις δεν αναφέρονται στην εν λόγω μελέτη (Cardinaletti & Starke 1995) παρά το γεγονός ότι δεν θα μπορούσε να αποκλειστούν για λόγους θεωρητικούς.

Μένοντας στο θέμα της πτώσης το οποίο μας ενδιαφέρει κυρίως εδώ θεωρώ ότι η προτεινόμενη άποψη, πέραν της θεωρητικής σημασίας που παρουσιάζει στα πλαίσια του προτύπου ανάλυσης, συμφωνεί ως προς το πνεύμα με προγενέστερες αναλύσεις των προθετικών συμπληρωμάτων διαφόρων κατηγοριών (Emonds 1985) και ανταποκρίνεται στην κατηγοριακή υφή των συμπληρωμάτων αυτών (αφηρημένες πτώσεις). Επί πλέον το σχήμα, όπως διαμορφώνεται, ανταποκρίνεται πολύ ικανοποιητικά στα διαγλωσσικά δεδομένα. Έτσι η διττή πραγμάτωση της "γενικής" (μορφολογική κατάληξη/προθετική εκφορά) θεωρείται ως αποτέλεσμα της θέσης στην οποία δηλώνεται το χαρακτηριστικό της πτώσης στην ΟΦ.

Το ανωτέρω πρότυπο ανάλυσης και, πιο συγκεκριμένα, ο προτεινόμενος "διπλασιασμός" του χαρακτηριστικού της πτώσης με δυνατότητα εμφάνισης όχι μόνο στο Ο^ο (μορφολογική γενική)²³, αλλά και στον ΣΔ, παρά τα θεωρη-

και, πιο συγκεκριμένα, υπέρ της παρουσίας ονοματικού ΣΔ στην "ΟΦ" συνηγορούν, επί πλέον, παραδείγματα της Ρουμανικής και Ισπανικής με λειτουργική πρόθεση στη θέση του ΣΔ (Cardinaletti & Starke 1995: 229, σημ. 48). Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ περιπτώσεις της ΝΕ όπως:

θα έρθει μετά \emptyset / από το Πάσχα

Αναφερόμενη στην πραγμάτωση της ονομαστικής και αιτιατικής η Ε. Αναγνωστοπούλου (προσ. επικ.) επισημαίνει ότι θα άξιζε να διερευνηθούν οι λόγοι για τους οποίους η πραγμάτωση των πτώσεων αυτών είναι \emptyset .

23. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ασχολούμαι με τη δομική απεικόνιση και τον τρόπο πραγμάτωσης της μορφολογικής γενικής, εφόσον το θέμα που με ενδιαφέρει εδώ είναι η διττή πραγμάτωση της "γενικής". Για τις περιπτώσεις στις οποίες μαρτυρείται γενική δέχομαι απλώς ότι η πτώση πραγματώνεται στο όνομα όπως για τις περιπτώσεις της ονομαστικής και αιτιατικής (με τον ονοματικό ΣΔ κενό), χωρίς να αναφέρομαι στις συγκεκριμένες διαδικασίες με τις οποίες αυτό επιτυγχάνεται. Η δυνατότητα αυτή συνδέεται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πτώσης η οποία παρά την παρατηρούμενη τάση αναλυτικής εκφοράς παραμένει ζωντανή στο σύστημα της Ελληνικής.

τικά προβλήματα που ενδεχομένως δημιουργεί, κυρίως ως προς την παρουσία κενού ΣΔ, φαίνεται να ανταποκρίνεται στα δεδομένα των διτυπιών ΟΦ_{γεν.} / ΠΡΟΘΦ που απαντούν διαχρονικά ως συμπλήρωμα των τοπικών. Πιο συγκεκριμένα, αν δεχθούμε την άποψη ότι ο ονομαστικός ΣΔ μπορεί να αποτελέσει φορέα των χαρακτηριστικών της πτώσης, η οποία πραγματοποιείται στη θέση αυτή υπό μορφή πρόθεσης, τότε ο παραδοσιακός συσχετισμός μεταξύ απλής γενικής και αναλυτικών εκφορών ερμηνεύεται κατά τρόπο οικονομικό και συστηματικό: τα δύο δομικά σχήματα ανάγονται σε κοινή βάση (σχήμα 113), ενώ η διαχρονική διαφοροποίησή τους (ΟΦ_{γεν.} έναντι ΠΡΟΘΦ) μπορεί να χαρακτηριστεί ως διαφοροποίηση ως προς τη θέση/τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται το μορφολογικό χαρακτηριστικό της πτώσης: στο Ο, με τον ΣΔ \emptyset (σε περίπτωση γενικής)²⁴ ή στον ΣΔ υπό τύπο πρόθεσης (σε περίπτωση αναλυτικών εκφορών). Η διαφοροποίηση αυτή περιγράφεται ως αποτέλεσμα της διάκρισης του μορφολογικού συστήματος

24. Η Α. Αλεξιάδου (προσ. επικ.), αναφερόμενη σε παράλληλη ανάλυση για τις προθετικές φράσεις (J. Emonds, "Projecting indirect objects". *Linguistic Review* 10, 1993) θεωρεί προβληματική την εφαρμογή του σχήματος (113) στα δεδομένα της γενικής λόγω της μη νομιμοποίησης της κενής κεφαλής του ΣΔ σύμφωνα με τις αρχές που ορίζει ο Emonds στο εν λόγω άρθρο. Η ανωτέρω μελέτη του Emonds αναφέρεται στην ανάλυση δομών ΕΑ στις διάφορες γλώσσες, με έμφαση στις περιπτώσεις "μετακίνησης της δοτικής" (=ΕΑ). Οι περιπτώσεις αυτές ανάγονται, κατ' αυτόν, σε Β-δομή στην οποία το ΕΑ εκφερόμενο με μηδενική πρόθεση μετακινείται υποχρεωτικά προ του ΑΑ ώστε να νομιμοποιηθεί η παρουσία της κενής πρόθεσης μέσω των χαρακτηριστικών/μορφήματος της λεξικής κεφαλής (εν προκειμένου του ρήματος) που κυβερνά την κατηγορία.

Χωρίς να αμφισβητώ τη σημασία της ανωτέρω προσέγγισης για το συγκεκριμένο δομικό σχήμα θα ήθελα, εν τούτοις, να σημειώσω τα εξής σε σχέση με την ανάλυσή μου:

(i) Η ερμηνεία του Emonds αφορά σε ένα συγκεκριμένο δομικό σχήμα με περιορισμούς που δεν υφίστανται στα συμπληρώματα των επιρρημάτων που εξετάζω.

(ii) Στα δεδομένα που με απασχολούν η ΟΦ που εξαρτάται από μηδενική πρόθεση είναι μορφολογικά χαρακτηρισμένη με γενική, εν αντιθέσει προς τα δεδομένα που απασχολούν τον Emonds, όπου πρόκειται για ΟΦ "without overt case but positionally identified in fixed word order patterns" (ό.π., 211). Το γεγονός του μορφολογικού χαρακτηρισμού της καθιστά ενδεχομένως περιττή την ανάγκη νομιμοποίησης της κενής πρόθεσης από συγκεκριμένα στοιχεία της λεξικής κεφαλής που την κυβερνά.

(iii) Μένοντας στις αρχές ανάλυσης των Cardinaletti & Starke (1995) θεωρώ ότι η παρουσία κενού ΣΔ είναι δυνατή στις περιπτώσεις αυτές. Στοιχεία που δικαιολογούν την παρουσία του είναι, κατά τη γνώμη μου, τα εξής:

(α) Ο "ισχυρός" χαρακτήρας της γενικής στα ΑΕ που επιτρέπει, κατά το πρότυπο των "ισχυρών" πτώσεων ονομαστικής και αιτιατικής, την μη λεξική πραγμάτωση του ΣΔ.

(β) Παράλληλα δεδομένα της ΑΕ στα οποία μαρτυρείται προθετικός τύπος στον ΣΔ που επιτείνει τη λειτουργία της μορφολογικής πτώσης (γενικής). Πρβλ. παραδείγματα με από + ΟΦ_{γεν.}.

των πτώσεων στις δύο φάσεις της Ελληνικής. Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι η ανάλυση αυτή ανταποκρίνεται στη διαισθητική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η μορφολογική πτώση και οι αντίστοιχες αναλυτικές εκφορές δεν συνιστούν παρά δύο τρόπους πραγμάτωσης της ίδιας "πτώσης".

Υπέρ της ανωτέρω προσέγγισης, και ειδικότερα, υπέρ του διευρυμένου σχήματος της "ΟΦ" (CP_n) θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνηγορούν δεδομένα της ΑΕ που εμφανίζουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις προθετικό συμπλήρωμα παρά τη σταθερή χρήση της απλής γενικής (*νόσφιν, τήλε, μέχρι*). Στις περιπτώσεις αυτές ο "πλεοναστικός" χαρακτήρας της πρόθεσης νομιμοποιεί λεξιλογικά την παρουσία ονοματικού ΣΔ, τον οποίο χαρακτηρίσαμε \emptyset στα παραδείγματα με απλή γενική.

Ξεκινώντας, κατ' αρχήν, από τις περιπτώσεις με *ἀπό* + γενική διαπιστώνουμε τα εξής:

(α) Οι ανωτέρω προθετικές εκφορές απαντούν με επιρρήματα δηλωτικά χωρισμού, απομάκρυνσης κλπ. (γενική αφαιρετική). Αντίστοιχη εκφορά μαρτυρείται σε άλλες κατηγορίες με παρόμοια σημασία (Humbert & Κουρμούλης 1957: 267)²⁵:

119. πολισμάτιονἀνακεχωρηκός μεν ἀπό τῆς θαλάσσης
(Πολύβ. 2.11.)
120. ἀπό σοῦ ἀρξάμενος (Πλάτ. Γοργ. 471c)

(β) Οι προθέσεις στις ανωτέρω δομές έχουν χαρακτηριστεί από την παραδοσιακή γραμματική ως "επιτατικά" στοιχεία της πτώσης. Αντίστοιχες περιπτώσεις επιτατικής χρήσης της πρόθεσης μαρτυρούνται σε άλλες γλώσσες, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις περιπτώσεις της Λατινικής (πρβλ. χρήσεις *ex, ab* + αφαιρ. προς δήλωση καταγωγής):

121. *ex improbo parce nasci* (Cic. Rosc. Com. 30)
122. *(Gallos) omnes ab Dite patre prognatos* (Caes. B.G. 6,18,1)

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω διαπιστώσεις και έχοντας παράλληλα ως αφετηρία τη διευρυμένη δομή της "ΟΦ" θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τις προθετικές αυτές εκφορές ως χαρακτηριστικά παραδείγματα μορφολογικού "διπλασιασμού" των πτωτικών χαρακτηριστικών της "ΟΦ": στη θέση O^0 ως μορφολογική γενική και στη θέση $\Sigma\Delta^0$ ως προθετικό τύπο *ἀπό*.

25. "Πτώσις συγκεκριμένη συγκρητισθείσα μετά της γενικής, η αφαιρετική υποστηρίζεται πολλάκις και διακριβούται υπό προθέσεως, ως επί το πλείστον της *ἀπό* (Humbert & Κουρμούλης 1957: 267).

Η ερμηνεία αυτή η οποία απηχεί οιονεί λειτουργική χρήση της πρόθεσης ανταποκρίνεται στα εξής κριτήρια:

(i) Σημασιολογικά. Αναφερόμαστε στην "επιτατική" λειτουργία της πρόθεσης σε σχέση με την απλή γενική (επιτείνει απλώς τη σημασία της, εξειδικεύοντας/συγκεκριμενοποιώντας τη χρήση της στη συγκεκριμένη έννοια). Η οργανική σχέση μεταξύ πρόθεσης και πτώσης είναι εμφανής από τον τύπο της πρόθεσης σε αυτή τη λειτουργία (*από*):

123. ἕκας δ' ἀπὸ τείχεος εἶμεν (Σ 256)

124. *ἕκας ἐκ / χωρὶς τείχεος εἶμεν

(ii) Συντακτικά. Αναφερόμαστε στη "λειτουργία" της ΠΡΟΘΦ σε σχέση με το ΕΠΙΡΡ. Η ΠΡΟΘΦ στις ανωτέρω περιπτώσεις παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με τα αντίστοιχα προθετικά συμπληρώματα των επιρρημάτων στην Όψιμη ΜΕ και ΝΕ, με μόνη διαφορά τον τύπο της πτώσης. Πιο συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις αυτές και παρά τη χαλαρή σχέση των όρων που χαρακτηρίζει γενικώς τα δεδομένα της ΑΕ παρατηρείται σταθερή σειρά της πρόθεσης σε σχέση με την ΟΦ, δεν μαρτυρούνται δηλ. δεδομένα αντιστροφής όπως συμβαίνει σε άλλες ανεξάρτητες χρήσεις της *ἀπό* + ΟΦ_{γεν.} Το γεγονός αυτό συνηγορεί υπέρ της περιορισμένης ανεξαρτησίας της πρόθεσης :

125. ἐν Φυλακῇ γαίης ἄπο πατρίδος (Ν 696)

αλλά:

126. *νόσφιν ἄλλων ἄπο

Η περιορισμένη ανεξαρτησία των όρων της προθετικής εκφοράς γίνεται επίσης εμφανής από τη στενότερη σχέση που εμφανίζει η ΠΡΟΘΦ σε σχέση με το ΕΠΙΡΡ (οι παρεμβλλόμενοι όροι είναι μόνον μόρια. Πρβλ. ενδεικτικά (23)).

Τα ανωτέρω στοιχεία σε συνδυασμό με τον τρόπο που αντιμετωπίζεται γενικώς η ανωτέρω δομή στις παραδοσιακές γραμματικές της ΑΕ αποτελούν, κατά τη γνώμη μου, θετική ένδειξη υπέρ του λειτουργικού χαρακτήρα της πρόθεσης στις περιπτώσεις αυτές σε σχέση με την ΟΦ με την οποία συντάσσονται, συνηγορώντας τελικά υπέρ της προτεινόμενης άποψης σχετικά με τον φραστικό δείκτη της "ΟΦ", με διττή μορφολογική πραγμάτωση της πτώσης.

Αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρείται με τους προθετικούς τύπους *ἕως*, *μέχρι*, *ἄχρι* + *ἕς*, *εἰς*_{αιτ.} που απαντούν παράλληλα με ΟΦ_{γεν.} σε περιπτώσεις όπως:

127. μέχρι εις τὸ στρατόπεδον (Ξεν. Ἀνάβ. 6.4.26)

Η γενική στις περιπτώσεις αυτές ασύμβατη με τη λεξική σημασία των προθέσεων-κεφαλών (μέχρι, ἄχρι κλπ.) που δηλώνουν "κατεύθυνση προς" έχει ήδη υποχωρήσει, δίνοντας τη θέση της στην αιτιατική η οποία, ασαφής στην ανωτέρω λειτουργία, ενισχύεται από προθετικούς τύπους (είς, ἐς, ἐπί, πρὸς) που θα μπορούσαν επίσης να θεωρηθούν ότι λειτουργούν ως προσδιοριστικά/επιτακτικά στοιχεία. Αντίστοιχες περιπτώσεις μαρτυρούνται στη Λατινική²⁶.

Συνοψίζοντας τα δεδομένα ανάλυσης καταλήγουμε στα εξής:

(i) Οι ΟΦ_{γεν.} και οι ΠΡΟΘΦ σε θέση συμπληρώματος του ΕΠΡΡ_{τοπ.} μπορούν να ενταχθούν σε κοινό δομικό σχήμα, αντιπροσωπεύοντας "ΟΦ" στη διευρυμένη μορφή, με ονοματικό συμπληρωματικό δείκτη στον οποίο "αναδιπλασιάζεται" το χαρακτηριστικό της πτώσης της ΟΦ. Η διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο με τον οποίο εμφανίζεται η "ΟΦ" ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της θέσης/τρόπου πραγμάτωσης της πτώσης: στο όνομα-κεφαλή της ΟΦ (περίπτωση γενικής), στον ΣΔ (περίπτωση αναλυτικών εκφορών).

(ii) Θετική ένδειξη υπέρ του προτεινόμενου σχήματος φαίνεται να αποτελούν οι περιπτώσεις προθετικών εκφορών (ἀπό +γεν., ἐς, εἰς+αιτ.) στην ΑΕ. Σύμφωνα με την ανάλυσή μας οι προθέσεις στις ανωτέρω περιπτώσεις θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ένα δεύτερο "πτωτικό μαρκάρισμα", με στόχο τη συγκεκριμενοποίηση/εξειδίκευση του συμπληρώματος (δηλώνει απομάκρυνση/κατεύθυνση προς) που εκφράζεται με την ΟΦ_{γεν.}.

4. Συμπερασματικές σκέψεις - προβλήματα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά μας από τη διαχρονική εξέταση της σύνταξης των τοπικών επιρρημάτων στην Ελληνική καταλήγουμε στα εξής:

Ξεκινώντας, κατ' αρχήν, από τις διτυπίες ΠΡΟΘΦ και ΟΦ_{γεν.} που εμφανίζουν τα ΕΠΡΡ_{τοπ.} διαχρονικά σε θέση συμπληρώματος υποστηρίξαμε—συνεχίζοντας παλαιότερη έρευνα— ότι οι αναλυτικές εκφορές ήδη από την ΑΕ συνδέονται κυρίως με την τάση για σαφή δήλωση του θ-ρόλου που εκφράζει το τοπικό επίρρημα. Η μαρτυρία, επομένως, αναλυτικών εκφορών

26. Δεν είναι, εν τούτοις, δυνατόν να ισχυριστεί κανείς ασφαλώς αν η αιτιατική είναι εγγενής πτώση, ήτοι φορέας θ-ρόλου, οπότε οι προθετικοί τύποι επιτείνουν αυτή τη σημασία όπως συμβαίνει με παραδείγματα της Λατινικής (Ernout & Thomas 1951: 32-33) ή αν η πτώση έχει ήδη εξελιχθεί σε δομική, οπότε οι προθετικοί τύποι λειτουργούν ως οι κύριοι φορείς της πτώσης/θ-ρόλου (πρβλ. αντίστοιχη λειτουργία στη ΜΕ και ΝΕ).

ήδη από τον Όμηρο υποδηλώνει τη βαθμιαία συσκότιση συγκεκριμένων λειτουργιών της γενικής στις ανωτέρω δομές, παρά τη σταθερή παρουσία της στο πτωτικό σύστημα της γλώσσας. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της γενικής με τα τοπικά έπαιξε, κατά την ανάλυσή μας, η εξουδετέρωση της αντίθεσης "ανήκειν"/"προέλευσης", με τον επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας της γενικής σε σχέση με τα εν λόγω επιρρήματα. Με τη γενίκευση των προθέσεων από/σε επιτυγχάνεται ρητή διαφοροποίηση των αντίστοιχων θ-ρόλων, ήτοι της "απομάκρυνσης από" (αφαιρετική) και της "στάσης/κατεύθυνσης προς" (καθαρή γενική/τοπική).

Βασικό σημείο της όλης εξέτασης υπήρξε ο γενετικός συσχετισμός μεταξύ των δύο δομικών σχημάτων, ΟΦ_{γεν.} και ΠΡΟΘΦ, σε θέση συμπληρώματος των ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} στη διαχρονική πορεία της γλώσσας.

Εφαρμόζοντας, κατ' αρχήν, το πρότυπο ανάλυσης της "ΟΦ" με διευρυμένο φραστικό δείκτη (Starke 1993, Cardinaletti & Starke 1995) υποστηρίξαμε ότι τα δύο πλαίσια υποκατηγοριοποίησης που εμφανίζουν τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} διαχρονικά, ήτοι ΟΦ_{γεν.} και ΠΡΟΘΦ, μπορούν να αναχθούν σε κοινό φραστικό δείκτη, "ΟΦ". Οι δύο εκφορές αποτελούν στην πραγματικότητα δύο τρόπους πραγμάτωσης της "γενικής". Ο τρόπος πραγμάτωσης της "πτώσης", όπως υποστηρίχτηκε στην ανάλυση, αποτελεί συνάρτηση του δομικού σχήματος της κατηγορίας (ΟΦ, κλιτικά) και της σημασίας/λειτουργίας που εκφράζει η "γενική".

Το ανωτέρω πρότυπο ανάλυσης και πιο συγκεκριμένα ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζεται ο πτωτικός προσδιορισμός της ΟΦ έχει εφαρμοσθεί, όσο γνωρίζω, μέχρι τώρα σε συγχρονικό επίπεδο. Η προτεινόμενη δομή της "ΟΦ" και ειδικότερα η αναφορά στις σχετικές διαδικασίες που ρυθμίζουν την πραγμάτωση της πτώσης δοκιμάζονται εδώ σε διαχρονικό επίπεδο ενώ παράλληλα συσχετίζονται με την καθόλου εξέλιξη της γενικής από την ΑΕ μέχρι τη ΝΕ. Είναι γεγονός ότι η ανάλυση στηρίχτηκε σε ένα περιορισμένο δομικό σχήμα: τα επιρρήματα τόπου και τα πλαίσια της υποκατηγοριοποίησής τους σε διαχρονικό επίπεδο. Θα είχε, εν τούτοις, ιδιαίτερο ενδιαφέρον η παράλληλη εξέταση της διαχρονικής εξέλιξης της γενικής σε άλλες λειτουργίες ώστε να αξιολογηθούν καλύτερα τα συμπεράσματά μας (κατηγορική υφή των προθετικών συμπληρωμάτων, ανάλυση των διτυπιών).

Ένα τρίτο σημείο που τονίστηκε μέσα από την όλη εξέταση είναι η σημασία που έχει για την καθόλου επίδοση των αναλυτικών εκφορών η συμβατότητα μεταξύ των λεξικών χαρακτηριστικών των προθέσεων και του θ-ρόλου που καλούνται να δηλώσουν. Το στοιχείο της συμβατότητας μεταξύ της επιλεγόμενης πρόθεσης και του θ-ρόλου που προσδίδει στην ΟΦ αφορά παράλληλα και τις λοιπές περιπτώσεις διτυπιών ΟΦ_{γεν.} / ΠΡΟΘΦ (περιπτώσεις εμμέσου αντικειμένου, γενικής ηθικής) καθώς και περιπτώσεις όπου ο

μορφολογικός χαρακτήρας ορισμένων λέξεων (πχ. υποκοριστικά σε *-άκι, -ίτσα*) αποκλείει τη χρησιμοποίηση της γενικής (παραδείγματα γενικής κτητικής, αντικειμενικής όπου κατά κανόνα η γενική δεν αντικαθίσταται από αναλυτικές εκφορές). Σε αυτές τις περιπτώσεις ιδιαίτερα αποδεικνύεται η σημασία που έχει η συμβατότητα μεταξύ της λεξικής σημασίας της πρόθεσης και του ρόλου της γενικής. Και τούτο εφόσον εμπρόθετες εκφορές μαρτυρούνται μόνον αν η σημασία της γενικής ανταποκρίνεται στη λεξική σημασία της πρόθεσης (*το νερό από το πηγάδι, αλλά *η φόρμα από γυμναστική*).

Η διαπίστωση αυτή, η οποία σημειωτέον ανευρίσκεται σε γενικές αναλύσεις περί γενικής (Tsamadou 1984, Nikiforidou 1991), τονίζεται δε ιδιαίτερος και από τον Σετάτο (1995), έρχεται να ενισχύσει την άποψή μας ως προς την υφή και τη σημασία των "λειτουργικών" προθέσεων της ΝΕ (*με, σε, για, από*). Πιο αναλυτικά, αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη η άποψη ότι οι ανωτέρω προθέσεις συνιστούν μαζί με τους συμπληρωματικούς δείκτες ξεχωριστή κατηγορία, με βασικό χαρακτηριστικό την έλλειψη λεξικής σημασίας, άποψη που υποστηρίζεται τελευταία από τον Starke (1993). Αντιθέτως, ξεκινώντας από τη θέση ότι οι προθέσεις και τα επιρρήματα υπάγονται πολύ γενικά κάτω από ενιαία λεξική κατηγορία (Fries 1988), θα ήταν εύλογο να υποθέσει κανείς ότι οι ποικίλοι προθετικοί τύποι (απλοί, σύνθετοι, επιρρηματικοί κλπ.) παρουσιάζουν διαβαθμίσεις/κλιμακώσεις ως προς τον λεξικό τους χαρακτήρα, με δυνατότητα στις λιγότερο "λεξικές" να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως λειτουργικές (αυξημένος βαθμός γραμματικοποίησης). Το θέμα, το οποίο αναφέρεται εδώ στη γενικότητά του απαιτεί, επί πλέον, σημασιολογική εξέταση των διαφόρων τύπων με τον καθορισμό της βασικής σημασίας της καθεμιάς καθώς και των ποικίλων διευρύνσεων της αρχικής σημασίας ώστε να καθοριστούν οι παράγοντες που τελικά ρυθμίζουν τον βαθμό της γραμματικοποίησής τους. Σημειωτέον ότι παρόμοια δυνατότητα διαβάθμισης ως προς τον βαθμό γραμματικοποίησης μεταξύ των διαφόρων λειτουργικών προθέσεων στις διάφορες γλώσσες έχει ήδη επισημανθεί (Koopmann 1993), με περαιτέρω συνέπεια τη διαφοροποίησή τους ως προς τον φραστικό δείκτη.

Κατά τη διαχρονική εξέταση του φραστικού δείκτη της ακολουθίας ΕΠΙΡΡ_{τοπ.}+ΠΡΟΘ+ΟΦ διαπιστώθηκε, τέλος, χωρίς και να μελετηθεί συστηματικά, η διττή λειτουργία του επιρρηματος: λεξική κεφαλή της δομής-επιτακτικό/προσδιοριστικό στοιχείο της λεξικής κεφαλής. Η ποικιλία δομήσεων της ανωτέρω ακολουθίας που τεκμηριώθηκε μέσα από τα δεδομένα των διαφόρων φάσεων της Ελληνικής (ΑΕ, Κοινή, ΜΕ, ΝΕ) είναι δυνατό να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα δύο τάσεων στην εξέλιξη του συστήματος των προθέσεων γενικώς: της τάσης για ανανέωση / διεύρυνση του αριθμού των προθετικών τύπων (περίπτωση της χρήσης των επιρρημάτων ως προθέσεων και

της τάσης για αναλυτική εκφορά των πτώσεων, από την Κοινή κυρίως, που βαίνει παράλληλα με τον περιορισμό των βασικών προθέσεων της γλώσσας και τους ποικίλους συγκρητισμούς στο σύστημα των πτώσεων (εξαφάνιση της δοτικής, υποχώρηση της γενικής). Παρόμοιες τάσεις έχουν επισημανθεί στην ιστορική εξέλιξη των προθέσεων σε διάφορες γλώσσες.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ σε ένα γενικό θέμα που προκύπτει από την όλη προσέγγιση. Πρόκειται για το θέμα των "αφηρημένων πτώσεων" (αφαιρετικής, τοπικής, κτητικής) και των ποικίλων πραγματώσεών τους σε συγχρονικό επίπεδο.

Σύμφωνα με την ανάλυσή μας, η επίδοση των ΠΡΟΘΦΡ (από/σε +ΟΦ) με τα ΕΠΙΡΡ_{τοπ.} και η τελική τους επικράτηση στη ΝΕ, σε σχέση με την ΟΦ_{γεν.}, αποδόθηκε στην τάση για ρητή δήλωση των θ-ρόλων που εκφράζει το συμπλήρωμα των ΕΠΙΡΡ_{τοπ.}, ενώ φάνηκε μέσα από την ανάλυση ότι οι προθετικές εκφορές αποτελούν πραγματώσεις/αντιπροσωπεύσεις "αφηρημένων" πτώσεων: της αφαιρετικής και της καθαρής γενικής στην έννοια της τοπικής. Το θέμα των "αφηρημένων" πτώσεων, όσο τουλάχιστο γνωρίζω, είναι παλαιό, επιδίδει δε και τελευταία από διάφορες οπτικές γωνίες: σημασιολογική, καθαρώς συντακτική. Εξετάστηκε εδώ μιά περιορισμένη όψη του όλου θέματος σε δεδομένα ΝΕ, με την ανάλυση μιας συγκεκριμένης περίπτωσης (της γενικής με τα τοπικά) και επιχειρήθηκε, επί πλέον, ο καθορισμός του δομικού σχήματος στο οποίο ανάγεται η "γενική" στις ανωτέρω λειτουργίες. Αντίστοιχες απόψεις, με διαφορετική όμως προσέγγιση των δεδομένων, έχουν εκφραστεί από τον Φύκια (1995). Θα είχε ενδιαφέρον για τη μελέτη του πτωτικού συστήματος της Ελληνικής στη διαχρονική του διάσταση μια καθολική θεώρηση του φαινομένου με ιδιαίτερη αναφορά στον καθορισμό κριτηρίων που ελέγχουν την παρουσία των "αφηρημένων" πτώσεων στο πτωτικό σύστημα της σύγχρονης Ελληνικής, αλλά και τον/τους τρόπους με τους οποίους πραγματώνονται.

*Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού
Πανεπιστήμιο Αθηνών*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aitchison, J. 1991²: *Language change: Progress or decay?* (Paperbacks).
- Alexiadou, A. 1997: *Adverb placement: A case study in antisymmetric syntax* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins).
- Belletti, A. 1994: "Case checking and clitic placement. Three issues on (Italian/Romance) clitics" (χειρόγρ.).
- Blass, F. & Debrunner, A. 1949⁸: *Grammatik des Neutestamentlichen Griechisch* (αγγλ. μετ. από τον R. Funk, *A grammar of the New Testament and other early christian literature*, Cambridge Univ. Press, 1961) (Göttingen: Vandenhoeck - Ruprecht).
- Browning, R. 1991: *Η Ελληνική γλώσσα, Μεσαιωνική και Νέα*, (ελλην. μετ. από Μ. Ν. Κονομή του *Medieval and Modern Greek*, Cambridge University Press, 1983²) (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα).
- Campos, H. 1991: "Indirect object alternations in MG" (χειρόγρ.).
- Cardinaletti, A. & Starke, M. 1995: "The typology of structural deficiency: On the three grammatical classes". Στο A. Alexiadou, N. Fuhrop, P. Law & S. Lohken (εκδ.), *FAS Papers in Linguistics*, 1-56.
- Catsimali, G. 1990: *Case in Modern Greek: Implications for clause structure* (Univ. of Reading: Διδ. διατμ.).
- Chantraine, P. 1953: *Grammaire homérique. II: Syntaxe* (Paris: Klincksieck).
- Chomsky, N. 1981: *Lectures on government and binding* (Foris).
- Chomsky, N. 1995: *The minimalist program* (Cambridge, Mass.: The MIT Press).
- Chomsky, N. & Lasnik, H. 1995: "The theory of principles and parameters ". Στο N. Chomsky, *The minimalist program* (Cambridge, Mass: MIT).
- Christidis, A.-Ph. 1990: "On the categorial status of particles". *Lingua* 82, 53-82.
- Christidis, A.-Ph. & Nikiforidou, K. 1994: "Structural and cross-linguistic regularities in the history of three particles". Στο I. Philippaki-Warbuton, K. Nikolaidis, & M. Sifianou (εκδ.), *Themes in Greek Linguistics*, Current Issues in Linguistic Theory, 117 (Amsterdam: John Benjamins) 169-176.
- Διγενής Ακρίτης: Αλεξίου, Στ. 1985: *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης (κατά το χειρόγραφο του Escorial) και το Άσμα του Αρμούρη*. Κριτική έκδοση, εισαγωγή, σημειώσεις, γλωσσάριο (Αθήνα).
- Dimitriadis, A. 1994: "Dative clitics and case licensing in MG". Workshop in Modern Greek syntax (FAS Berlin, December 15-17 1994).
- Drachman, G. 1984: Prepositions in Greek (Salzburg University, χειρόγρ.).
- Emonds, J. 1985: *A unified theory of syntactic categories* (Dordrecht, Holland: Foris).

- Ernout, A. & Thomas, F. 1951: *Syntaxe latine* (Paris: Klincksieck).
- Fries, N. 1988: *Praepositionen und Praepositionalphrasen im Deutschen und im Neugriechischen* (Tuebingen: Niemeyer).
- Horrocks, J. & Stavrou, M. 1987: "Bounding theory and Greek syntax. Evidence for wh-movement in NP". *Journal of Linguistics* 23, 79-108.
- Humbert, J. & Κουρμούλης, Γ. 1957: *Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής* (Αθήναι).
- Jannaris, A. 1897: *An historical Greek grammar chiefly of the Attic dialect*. Reprint 1968 (Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung).
- Jackendoff, R. S. 1973: "The base-rules for prepositional phrases". Στο S. R. Anderson, & P. Kiparsky (εκδ.), *A Festschrift for Morris Halle* (New York) 345-366.
- Θεοφάνης: *Theophanis Chronographia*, rec. C. de Boor τ. 1- 2, Lipsiae: 1883-1885.
- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. 1992: "Οι σύνθετες προθετικές φράσεις της Νέας Ελληνικής και η δομή τους". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 13, 311-331.
- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. 1995α: "Σύνθετες προθέσεις της Νέας Ελληνικής: μια προβληματική κατηγορία". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 15, 233-244.
- Κακριδής-Ferrari, M. & Χειλά-Μαρκοπούλου, Δ. 1996: "Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της ΝΕ". Στο *Η Νέα Ελληνική ως ξένη γλώσσα* (Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή - Χόρν) 17-51.
- Καλλίμαχος και Χρυσορρόη = *Le roman de Callimaque et de Chrysorrohé*. Texte établi et traduit par M. Pichard (Paris: Société d'Édition "Les Belles Lettres").
- Karanassios, G. 1992: *Syntaxe comparée du groupe nominal en GM et dans d'autres langues* (Université de Paris VIII.: Διδ. διατριβή).
- Κριαράς, Ε. 1969 κ. εξ.: *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής δημόδους γραμματείας: 1100-1669* τ. 1-12 (Θεσσαλονίκη).
- Koopman, H. 1993: "The structure of Dutch PP" (χειρόγρ.).
- Lightfoot, D. 1979: *Principles of diachronic syntax* (Cambridge University Press).
- Mackridge, P. 1985: *The Modern Greek language* (Ελλ. μετ. από Κ. Ν. Πετρόπουλο, *Η Νεοελληνική γλώσσα*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 1990) (Oxford: Oxford Univ. Press).
- McMahon, A. 1994: *Understanding language change* (CUP).
- Μαλάλας: *Ioannis Malalae Chronographia* ex rec. L. Dindorfii (Bonnae 1831).
- Maysner, E. 1934: *Grammatik der Griechischen Papyri aus der Ptolemaerzeit*.

- τ.Π₂ *Satzlehre* (φωτ. έκδ. 1970) (Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter).
- Νάκας, Θ. 1987: *Τα επιρροηματικά της Νέας Ελληνικής* (Αθήνα: Διδ. διατρ.).
- Nikiforidou, K. 1991: "The meanings of the genitive: A case study in semantic structure and semantic change". *Cognitive Linguistics* 2.2, 149-205.
- Πτωχοπορόδρομος: *Poèmes prodromiques en grec vulgaire*, Hesselring, D.- C., H. Pernot (εκδ.) (Wiesbaden: D. Martin, Sändig).
- Psaltis, S. 1913: *Grammatik der byzantinischen Chroniken* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht).
- Riemsdijk, H. van 1982: *A case study in syntactic markedness* (Dordrecht, Holland: Foris).
- Riemsdijk, H. van 1990: "Functional prepositions". Στο H. Pinkster & I. Genee, (εκδ.), *Papers presented to Simon C. Dik on his 50th Birthday* (Dordrecht, Holland: Foris) 229-241.
- Rooryck, J. 1993: "Prepositions and minimalist case-marking" (χειρόγρ.).
- Schwyzler, E. & Debrunner A. 1950: *Griechische Grammatik und syntaktische Stilistik, v. II Syntax* (München: Beck).
- Σετάτος, Μ. 1995: "Οι προθέσεις της Κοινής Νεοελληνικής (ΚΝΕ)". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 15, 857- 891.
- Sophocles, E. A. 1887: *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods (from 146 B.C. to 1100 A.D.)* (New York).
- Starke, M. 1993: "Notes on prepositions and clause-structure" (Mini-Memoire, χειρόγρ.).
- Stavrou, M. & Horrocks, G. 1989: "Clitics and demonstratives within the NP". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 9, 225-247.
- Stavrou, M. 1996. "Adjectives in Modern Greek: an instance of predication, or an old issue revisited". *Journal of Linguistics* 32, 79-112.
- Theophanopoulou-Kontou, D. 1995β: "Locative prepositions and case in Modern Greek". Στο G. Drachman, A. Malikouti- Drachman, J. Fykias, C. Klidi (εκδ.), *Greek Linguistics '95, Proceedings of the 2nd International Conference On Greek Linguistics, II* (Graz: Neugebauer Verlag GmbH) 619- 629.
- Tsamadou, I. 1984: *Le génitif en grec moderne: Étude de syntaxe et de variation morphosyntaxique* (Paris VII: Διδ. διατρ.).
- Φιλιππάκη-Warburton, E. 1992: *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία* (Αθήνα: Νεφέλη).
- Φύκιας, Γ. 1995: "Οι προθετικές φράσεις στην Ν. Ελληνική". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 15, 352-359.
- Χατζιδάκις, Γ. 1915: *Γενική Γλωσσική* (Αθήνα: Σακελλαρίου).
- Valois, D. 1991: "The internal structure of DP and adjective placement in French and English". *Proceedings of NELS* 21, 367-382.
- Το Χρονικόν του Μορέως: *The Chronicle of Morea*. Schmitt, J. (εκδ.) 1904.

(London: Methuen).

Williams, E. 1994: *The thematic structure in syntax*. Linguistic Inquiry Monograph 23 (Cambridge, Mass.: MIT).